

LECTIILE
„FALIMENTULUI”
NAȚIONAL
DIN ANUL 1940

Inreg. la No. 68.627
din 3 Noiembrie 1939.

TELEGRAMA DESCIFRATA

Dela Ambasada din P A R I S
No. 760 din 2 Noiembrie 1939

E X T E R N E

BUCUREȘTI

Aflu dela Ambasadorul Statelor Unite, după informațiuni ce a primit acum șase zile dela Moscova, că în cercurile sovietice se socotește că în momentul în care s'ar pune Guvernului român chestiunea Basarabiei, aceasta va fi cedată fără luptă.

Am mai avut impresia că și interlocutorul meu împărtășea -cel puțin în parte- această opinie și că amun- te cercuri franceze ar fi de aceeași părere.

I-am arătat, bineînțeles că de neîntemeiată este această opiniune, hptârirea României fiind de a-și apăra cu armele, în contra oricui, orice parte a teritoriului ei.

P R A N A S O V I C I
760

INSTITUTUL DIPLOMATIC ROMÂN

LECTIILE „FALIMENTULUI” NAȚIONAL
DIN ANUL 1940

Coperta I: Telegramă de la Ambasada României din Paris, din 7 noiembrie 1939, semnată de ambasadorul Richard Franasovici, Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe (AMAE)

Coperta IV: Refugiați din Basarabia, fotografii preluate din pagina de *Facebook* a Asociației Foștilor Refugiați (AFOR). 1940–1947

Redactor: **Delia Voicu**

Transcrierea alocuțiunilor: **Andreea-Roxana Nicolae, Doina Vochin**

Tehnoredactare și coperte: **Valentina Voineag, Adrian Stanciu**

ISBN 978-973-0-34442-4

Imprimat la Tipografia „Tentant” S.R.L.

INSTITUTUL DIPLOMATIC ROMÂN

**LECTIILE
„FALIMENTULUI”
NAȚIONAL
DIN ANUL 1940**

București, 2021

CUPRINS

Cuvânt înainte de Iulian Fota 7

PARTEA I

DORU LICIU

Politica externă americană
față de Europa de Est în 1938–1940 13

VADIM GUZUN

Dezmembrarea României Mari:
dimensiunea estică a unui eșec anunțat 21

ION M. IONIȚĂ

Prăbușirea din interiorul statului 30

PARTEA A II-A

IULIAN FOTA

Lecțiile neînvățate ale „falimentului” național
din anul 1940 39

ALIN MATEI

Istorie și politică externă. Despre utilitatea
analogiilor cu trecutul: criza din 1940 50

PETRE OTU

„Îmbrățișarea Anacondei”
România în vara anului 1940 57

PARTEA A III-A

VALENTIN NAUMESCU

Ce pot face statele mici și mijlocii
când ordinea internațională este în pericol?..... 69

GEORGE VIȘAN

Alianțele României în 1940 și 2020.
Degradarea mediului de securitate..... 77

OVIDIU RAETȚHI

Credința în valorile democratice
face România din 2020 mai trainică
decât România din 1940..... 86

Această lucrare cuprinde prelegerile ținute în cadrul conferinței cu titlul omonim (*Lecțiile „falimentului” național din anul 1940*), care a avut loc la Institutul Diplomatic Român în 1 octombrie 2020. Comunicările reunite aici se succed conform ordinii stabilite în programul sesiunii și sunt semnate de: **Doru Liciu, Vadim Guzun, Ion M. Ioniță, Iulian Fota, Alin Matei, Petre Otu, Valentin Naumescu, George Vișan și Ovidiu Raetchi.**

CUVÂNT ÎNAINTE

La Institutul Diplomatic Român, Istoria va fi mereu la ea acasă. Va fi la ea acasă pentru că, în primul rând, istoria și relațiile internaționale se suprapun într-o foarte mare măsură și, de altfel, cred că prima metodă de analiză a relațiilor internaționale a fost întotdeauna metoda istoriografică. Înainte de orice, un inventar cronologic al evenimentelor ne ajută să înțelegem ce s-a întâmplat. În al doilea rând, nu cred că poți să fii specialist în relații internaționale (și aici includ tot ce poate intra sub această „umbrelă”, de la activitatea diplomatică până la activitatea de cercetare și analiză) fără cunoașterea istoriei. Nu în ultimul rând, constatăm din ce în ce mai des că istoria redevine un instrument major de politică în mâna multor state, pentru a-și argumenta obiectivele sau a-și câștiga o poziție de forță. Este important ca, într-o zonă în care activitatea se concentrează asupra diplomației și a relațiilor internaționale, istoria să fie bine cunoscută.

Ne-am ales această temă pentru că, din perspectiva evenimentelor petrecute în 1940, anul 2020 marchează o comemorare importantă. Se împlinesc opt decenii de la cel mai nefast, cel mai tragic moment pe care statul român modern l-a avut în istoria sa (și aici iau în calcul punctul de pornire al statului român modern, care este Unirea Principatelor, la 1859).

Cu zece ani în urmă, Arhivele Naționale, tocmai pentru a evidenția împlinirea a șapte decenii de la momentul '40, au publicat (sub îndrumarea directorului Dorin Dobrințu) câteva documente reprezentative, unul dintre acestea fiind telegrama lui Richard Franasovici cu cele două informații extrem de importante transmise la București, în anul 1939. Prima menționa că sovieticii se gândeau serios să ne dea ultimatum, iar cea de-a doua, că „vin drepturi sovietice”, după cum transmitea diplomatul român aflat în misiune la Paris (păreră împărtășită și de americani, și de francezi – acesta fiind un alt aspect important). Sovieticii credeau că românii vor ceda fără luptă. Plecând de la acea telegramă și, desigur, pornind de la analiza anului 1940, s-a conturat această idee de „faliment” național.

Anul 1940 este un moment de „faliment” național. Folosesc acest termen exact ca în economie. Statul român, în primul rând, a eșuat să-și onoreze obligațiile față de propria populație și față de teritoriul pe care era obligat să-l apere. Este un an de prăbușire și a noastră, ca țară (pentru că e de discutat în ce măsură i se poate reproșa aceasta doar statului român), dar și un eșec de societate. Cred că

lucrurile sunt mai complexe: este anul în care România pierde teritorii imense, majoritatea teritorii naționale care, istoric, îi aparținuseră și constituiau ceea ce se numește „trupul” țării. E adevărat că în zona academică diferite institute sau diferiți intelectuali s-au aplecat asupra acestui subiect, dar la nivelul societății românești de azi, discuția legată de anul 1940 ar putea fi mult mai bine conturată, mult mai bine încheată. Mai ales că nu avem convingerea deplină că lecțiile lui 1940 sunt corect învățate, ceea ce explică și titlul dezbaterii noastre.

Când începi să contextualizezi anumite paralele istorice – pentru că, e adevărat, istoria nu se repetă identic, dar anumite elemente de continuitate pot exista –, unele evoluții recente pot să se asemene cu situații similare din trecut. Și când, în acest moment, în politica actuală urmărești toată dezbaterea despre ordinea internațională, despre contestarea și despre prăbușirea ei, despre revizionism, despre noi actori care vor să impună alte reguli de desfășurare a relațiilor internaționale, cred că discuția despre anul 1940 e mai mult decât necesară. De aceea ne-am gândit să asociem cele două domenii extrem de importante astăzi: pe de o parte, *abordarea istorică* și, pe de altă parte, *analiza relațiilor internaționale*.

Am oscilat între a adăuga sau nu un semn de întrebare acestui titlu: am învățat, sau nu? În primul rând, știm care sunt lecțiile desprinse din 1940? Cred că și aici lucrurile rămân în continuare de discutat și, dacă știm care sunt acele învățăminte desprinse din tragedia pe care

România a trăit-o la vremea respectivă, din acel „faliment” național, ținem cont de ele? Au relevanță, au importanță? Influențează ele astăzi acțiunea și decizia de politică externă și de securitate? Mai ales când anumite aspecte ale relațiilor internaționale din prezent seamănă frapant cu cele din 1940. Se conturează, din nou, o competiție intensificată între marile puteri, iar miza acestei competiții e reprezentată de ordinea internațională și de regulile ei. Exact același lucru se întâmpla și în perioada '38-'40.

I.F.

PARTEA I

DORU LICIU*

Politica externă americană față de Europa de Est în 1938–1940

Mai întâi, trebuie subliniat faptul că, în anul 1940, am asistat la deznodământul unei serii de evenimente care a început cu mult înainte, chiar din 1919–1920, în timpul Conferinței de Pace de la Paris.

În intervenția mea, mă voi referi, pe scurt, la poziția și la rolul jucate de Statele Unite ale Americii în politica internațională, în perioada interbelică. Așa cum bine cunoaștem, președintele american Woodrow Wilson a avut un rol hotărâtor în conturarea realităților de după

* Ministru-consilier, director UAD (Unitatea Arhive Diplomatice – Ministerul Afacerilor Externe).

Primul Război Mondial. De altfel, intervenția Statelor Unite ale Americii a fost fundamentală și a contribuit la încheierea conflictului și la obținerea victoriei de către tabăra aliată. Încă de la fondare, Statele Unite ale Americii au „pendulat” mereu, în politica externă, între izolaționism și intervenționism. Unul dintre părinții întemeietori, generalul George Washington, recomanda de pe atunci ca Statele Unite ale Americii să se concentreze asupra problemelor interne și să caute să stea departe de orice alianță care ar putea afecta interesele americane și ar putea implica America într-un conflict nedorit. Vreme de peste o sută de ani, Statele Unite ale Americii au rămas fidele acestei poziții. Pe tot parcursul secolului al XIX-lea se mențin, strict, în afara marilor probleme internaționale. În 1820–1821, SUA elaborează și celebra „doctrină Monroe”, concentrându-se asupra problemelor de pe continentul american, mai ales în America Latină, dar și în America de Nord. Abia după 1898, odată cu războiul hispano-american, Statele Unite se implică mai mult în problemele internaționale, devin mai conștiente că apărarea intereselor SUA presupune, în mod automat, extinderea sferei politicilor americane în restul lumii. Sigur că au mers spre zona Asia–Pacific, spre Europa manifestând prea puțin interes. Președintele Woodrow Wilson a căutat să formuleze o politică externă a SUA și să influențeze politica internațională după Primul Război Mondial, pornind de la o serie de observații practice, pragmatice, din timpul celor două

mandate prezidențiale. Dacă în primul mandat a fost un adept al nonintervenționismului în problemele lumii (și, mai ales, în problemele europene, fiind reales în 1916, cu acest program), treptat a înțeles că America nu putea face abstracție de la ceea ce se întâmpla pe mapamond și a decis să implice Statele Unite în Primul Război Mondial. Apoi, SUA au intervenit în conflictul civil din Rusia. În 1918, în operațiunile armate din Siberia, 13.000 de militari americani s-au alăturat Japoniei (trupele japoneze vor părăsi abia prin 1925 zona siberiană).

Chiar dacă Statele Unite au avut, inițial, o poziție de susținere a efortului aliaților împotriva Rusiei bolșevice, în 1919 s-a produs un declin. La nivelul Departamentului de Stat, a fost elaborată o analiză conform căreia interesele americane ar fi fost mai bine prezervate dacă exista un echilibru de putere în zonă și, în consecință, Japonia nu trebuia lăsată să se dezvolte prea mult. Acest raționament a fost susținut ulterior de evoluțiile istorice. Judecată corectă, din punctul de vedere al intereselor americane. În Europa însă, lucrurile au fost mai diferite. Chiar dacă președintele Wilson elaborează cele paisprezece puncte, ca o contrapondere la programul Revoluției bolșevice, implicarea Statelor Unite a fost mai redusă în privința problemelor din estul Europei. Statele Unite realizau că este nevoie de un climat de înțelegere între principalii actori din această zonă și demarează un program masiv de ajutorare umanitară a Rusiei bolșevice și a țărilor din estul Europei, inclusiv a României. Sunt trimise ajutoare, foarte

importante pentru acea vreme, în valoare de 30 de milioane de dolari, o sumă extrem de mare pe atunci. Statele Unite contribuie, în mod decisiv, la stoparea efectelor foametei care a afectat grav Rusia în timpul războiului civil din 1920–1921.

Revenind la situația geopolitică, asistăm la un paradox: Statele Unite au avut un rol important în fondarea sistemului de pace de la Paris, dar, din păcate, nu l-au susținut, retrăgându-se în izolaționism. O caricatură din 1919 descria sistemul Păcii de la Paris ca pe un pod din piatră în care fiecare țară participantă era o bucată din pod, dar în mijloc, unde trebuia să fie piatra unghiulară care să susțină acel edificiu, de acolo lipseau Statele Unite. Această explicație plastică este corectă, sugerând și una dintre cauzele care au făcut posibil Al Doilea Război Mondial. Din 1919, Statele Unite s-au retras din politica internațională, cu excepția unor conferințe în care aveau interese directe, precum Conferința de Dezarmare Navală de la Washington, din anii '20, sau Planul Dawes. Toate aceste demersuri americane sunt totuși puțin importante, pentru că lipsea susținerea din partea Statelor Unite în soluționarea marilor probleme care au afectat comunitatea internațională. În primul rând, se simțea lipsa lor în Societatea Națiunilor, care nu a avut astfel forța să pună în aplicare hotărârile luate în domeniul dreptului internațional. De aceea a fost posibilă o epocă în care democrația începe să fie vehement contestată, afectată de ascensiunea fascismului și apoi a nazismului, care au inspirat, în Europa de Est, regimurile locale.

Abia după venirea la putere a următorului președinte democrat, Franklin Roosevelt, politica externă americană cunoaște o perioadă de renaștere, de intensificare a preocupării pentru probleme mondiale, dar deja se pierduse un timp prețios. Statele Unite își restabilesc relațiile cu URSS în 1933, manifestând o atitudine de expectativă față de statul sovietic, dar încurajând, în același timp, relațiile economice pe baze pragmatice.

Documentele diplomatice românești ilustrează descrierea sumară a tabloului relațiilor internaționale. Practic, diplomații români constatau, de la sfârșitul anilor '20, că România are câteva probleme mari, pe care ar trebui să încerce să le depășească. România era o țară marcată de inegalități sociale, de o subdezvoltare sistemică. Încercările de a constitui o industrie națională aveau mai degrabă rezultate modeste, date fiind dezorganizarea vieții politice, slăbiciunea militară extrem de vizibilă, mai ales în raport cu țările care aveau interese opuse României.

Printre documente se află și o relatare a ambasadorului României la Paris, Gheorghe Tătărescu, din primăvara anului 1939, care transmite în Centrala de la București o convorbire susținută cu ambasadorul american din capitala franceză. Acesta îi relata interlocutorului român că avusese o întrevedere cu ambasadorul rus, care îi spunea, sigur pe el, că România este extrem de slabă militar și nu va opune rezistență în cazul unui ultimatum. Acest lucru era important și prin prisma faptului că Statele Unite, deși semnaseră Tratatul de la Paris din 28 octombrie 1920

privind recunoașterea Unirii Basarabiei cu România, recunosc *de facto* acest eveniment crucial abia în anul 1930 și, *indirect*, prin renunțarea la alocarea cotelor de imigrație pentru Basarabia.

Până în 1930, în documentele publice americane figura mențiunea privind o cotă separată pentru România și alta pentru Basarabia. În Statele Unite am beneficiat de câțiva ambasadori foarte buni, în primul rând Carol (Citta) Davila, fiul celebrului doctor Carol Davila. Am beneficiat de experiența lui Radu Irimescu (de profesie inginer, om de afaceri, care a fost un excelent diplomat) și, în ultima parte, de serviciile lui Brutus Coste, diplomat de carieră, de origine transilvăneană. Informațiile sosite de la Legația României din Washington surprindeau bine nuanțele, trimișii noștri oficiali având adesea acces la secretarul de stat sau chiar, direct, la președintele Roosevelt.

Încă din 1938, reprezentanții americani au avertizat România că trebuie să reziste tentațiilor totalitariste devenite foarte evidente. România copia formele fasciste, adoptând rapid legislația antisemită și conturând un stat de aparență totalitară fascistă. Spun „de aparență”, pentru că se copiau doar formele, mai puțin fondul. Foarte mulți istorici critică politica titulesciană, dar trebuie spus că politica externă românească, așa cum a fost conturată, încă din 1920–1921, de Take Ionescu (și continuată, apoi, de I.G. Duca), s-a dovedit a fi corect orientată.

Unde sunt critici de făcut? La determinarea și capacitatea României de a constitui un stat și o armată puternice.

Politica externă, în sine, a fost bine orientată. Greșelile au fost făcute când s-a încercat schimbarea taberelor. În sprijinul acestei idei, revin la ceea ce transmitea președintele Roosevelt, încă din '38, când intuia că va izbucni un conflict generalizat și sfătuia România să încerce să păstreze linia trasată prin alianțele de până atunci.

În tragedia din 1940, poziția americană față de schimbările din Europa de Est a fost marcată, pe de-o parte, de pragmatism, iar pe de altă parte, de o certă racordare la valorile dreptului internațional. Este bine cunoscut cazul statelor baltice a căror anexare nu a fost recunoscută de către Statele Unite. Pe tot parcursul celui de-Al Doilea Război Mondial – și, mai târziu, în timpul Războiului Rece –, Statele Unite nu au recunoscut anexarea statelor baltice și, până în anul 1991, a fost menținută simbolic o Legație a acestora la Washington. Respectiva atitudine corectă de apărare a principiilor dreptului internațional a fost marcată și de pragmatism, căci, deși Departamentul de Stat și Administrația Prezidențială au manifestat o certă rezervă față de anexările teritoriale pe seama Finlandei, a Poloniei și a României, în același timp vor menține relațiile cu Uniunea Sovietică, cu care se vor alia, din 1941, împotriva Axei.

Este greu de spus „ce ar fi fost dacă”, însă, după mine, lecțiile anului 1940 pentru România ar trebui să se rezume la următoarele imperative: promovarea unor politici (internă și externă) mai consecvente, urmărirea intereselor naționale, cu mai mare perseverență, întărirea, la toate

nivelurile, a statului și, mai ales, a armatei. De asemenea, în politica externă trebuie să fim realiști. Diplomația se bazează pe calcule reci, pragmatice. Sentimentalismul e dăunător. De aceea, cred că este foarte bună inițiativa de a rememora acest an 1940 și de a discuta, într-un mod realist, pentru a putea extrage din lecțiile trecutului idei pentru prezent și, mai ales, pentru viitor.

VADIM GUZUN*

Dezmembrarea României Mari: dimensiunea estică a unui eșec anunțat

În câteva minute e destul de greu să vorbești despre anul 1940, despre ce a însemnat și ce efecte a avut el pe termen scurt, mediu și lung pentru România, pentru întreaga regiune. Prefer să mă raportez schematic la acest „moment”, nu înainte de a preciza că, la intervalul de durată care s-a scurs din 1940 până în prezent, fără onestitate nu se poate face o radiografie corectă. Este important să fim sinceri cu noi înșine. Este un mare avantaj pe care ți-l oferă distanțarea față de perspectivă, și anume posibilitatea de a ieși dintr-un anume tip de festivism specific spațiului

* Consilier diplomatic, Ministerul Afacerilor Externe.

ex-sovietic, țărilor care au fost abandonate pe orbita Moscovei, după 1944. Când spun „onestitate”, am în vedere și faptul că aceasta trebuie dublată de cunoaștere. Fără cunoaștere, riscăm să ajungem la concluzii eronate sau incomplete. Cronologic și factual, sunt câteva momente peste care nu putem trece și pe care trebuie să le avem în vedere pentru a înțelege cum s-a ajuns aici.

Din punctul meu de vedere, suntem într-un mediu în care cunoaștem foarte bine ce s-a întâmplat în 1940. Este mai important să vedem cum s-a ajuns în acel punct al dezintegrării, cum a găsit acel an România și regiunea în întregul ei.

Reperle trebuie căutate în context internațional, în context intern românesc, dar și în context intern sovietic. Mă refer la *dimensiunea estică a unui eșec anunțat*. Vorbim, în primul rând, despre lipsa relațiilor României cu tânărul stat sovietic, cu Rusia Sovietică, ulterior cu Uniunea Sovietică. Vorbim despre anul 1918, în care Basarabia se desprinde, cu acte în regulă, de fostul spațiu țarist și devine prima provincie care se unește cu România. Anticipând o paralelă cu anul 1940, avea să fie și prima provincie pierdută. Basarabia întinde „covorul roșu” pentru ce a însemnat crearea statului național unitar român în momentul de glorie al istoriei noastre – în anul 1918. Tot Basarabia este însă și cea care va deschide marea pagină de doliu a istoriei naționale. În 1918, Sfatul Țării votează Unirea cu România (având, într-adevăr, la bază adeziunea populației). Urmează anul 1924, important din perspectivă

externă prin aceea că Uniunea Sovietică reușește să iasă din izolare internațională.

Repererele acestea cronologice – de relații internaționale și de interacțiune – sunt importante deoarece modifică însăși paradigma acestor raporturi. De ce? Una este situația de la sfârșitul anului 1918 până în 1924, când Rusia era izolată, pe marginea prăpastiei, și cu totul alta cea de după 1924, când Rusia este recunoscută, în primul rând, de Franța, de Marea Britanie, dar și de alte mari puteri. Rusia devine vocală, se înarmează, depășește acel moment critic la care s-a referit domnul Doru Liciu (foametea din anii 1921–1922), în care pierde cinci milioane de oameni. În relaționarea directă cu Bucureștiul, anul 1924 este important și din alt punct de vedere: formarea, în coastele României, a Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești, cu capitala la Balta, apoi la Tiraspol. O mișcare geopolitică în plină desfășurare – ca să înțelegem efectele, pe termen lung, ale unor pași în politica internațională, în relaționarea interstatală. „Autonomia” inventată în 1924 s-a extins, a trecut Nistrul. S-ar fi vrut să treacă și Prutul. Efectele se văd și în prezent.

Urmează anul 1934, în care sunt reluate relațiile româno-sovietice. Avem la București un „polpred” – reprezentant politic: vorba de tovarășul Mihail Semionovici Ostrovski, care însă nu se acomodează bine și sfârșește în Siberia, unul dintre capetele de acuzare fiind spionaj în favoarea României.

Apoi anul 1938, care marchează „momentul München”. În Germania, Hitler e deja la putere, în plină ascensiune

și consolidare. Acest moment este important și din punct de vedere al politicii interne. Am pierdut întotdeauna în această paralelă: relațiile internaționale și politica internă. 1937 și 1938 sunt anii „Marii Terori” în Uniunea Sovietică. Stalin face „ordine” la nivelul elitelor militare, politice. Anul 1939 aduce cu sine „momentul septembrie” – România este deja lipsită de doi aliați importanți în plan regional. Nu mai are alături nici Cehoslovacia, nici Polonia.

Aminteam de onestitate. Am fost curios să văd ce se află dincolo de monografiile și tratatele pe care le-am parcurs cu toții. La „momentul 1924”, am fost stupefiat să constat în unele rapoarte, în evaluări diplomatice, o anume exaltare sau chiar o adevărată încântare: „Sovieticii recunosc elementul românesc de peste Nistru!” „Avem un milion de români peste Nistru. Rusia Sovietică sprijină dezvoltarea lor!” Vă dați seama cât de departe eram noi de realitate!

Astfel, în 1934, foarte mulți lideri politici de la București și-au pus mari speranțe în reluarea relațiilor cu Sovietele. Chiar au crezut că, având reprezentare diplomatică, va fi posibilă o schimbare a registrului. Registrul marcat de două probleme importante – Tezaurul și Basarabia. Acestea structurează, în continuare, relația dintre cele două spații. Revenim astfel la ideea de „efecte pe termen lung” ale unor mutări pe tabla de șah. Reprezentanța diplomatică sovietică la București nu a fost altceva decât un subcentru de spionaj. Cei trimiși în România au „zburdat” aproape nestingheriți prin toată țara. Contrainformațiile noastre abia mai făceau față deplasărilor de serviciu ale pseudoreprezentanților

diplomatici. Anvergura paradigmei relațiilor bilaterale nu se modificase prea mult.

În aceeași ordine de idei – după München, și chiar după septembrie 1939 –, am fost foarte uimit să văd în rapoartele diplomatice o anumită speranță. Oamenii încă mai sperau și credeau că va fi posibil ca urgia care învăluia Europa și regiunea la care facem referire să ocolească România, că aceasta va scăpa neatinsă. Mulți lideri politici își imaginau că există o șansă ca României să nu i se întâmple ceea ce li s-a întâmplat țărilor din jurul ei. România era, de fapt, complet izolată.

Revenind la relațiile româno-sovietice, trebuie să mai subliniez un lucru. Sentimentele false de conștientizare a realităților în cauză veneau și dintr-o lipsă a exercițiului diplomatic autentic, de reprezentare, de cunoaștere, de informare la fața locului și de informare a decidenților de la București. Până în 1934, nu aveam reprezentare diplomatică la Moscova. Știam tot ce se întâmpla în Rusia doar prin rapoartele diplomaților noștri de la Varșovia, Atena, din Statele Unite, din țările nordice, de la Paris, Berlin. Cu alte cuvinte, o informare indirectă, tardivă, pentru că informația circula greu și era livrată la a doua ori la a treia mână, era filtrată.

După 1934, am fost curios să găsesc o eventuală schimbare în rapoartele trimișilor noștri la Moscova. Aceeași dezamăgire: rapoarte descriptive, superficiale din punct de vedere analitic. Nu am găsit evaluări temeinice în ele: scenarii, propuneri de acțiune. Singurul avantaj –

ajungeau în țară mai rapid decât presa. Un mare minus, care conduce către ideea că în acești douăzeci și doi de ani, din 1918 până în 1940, trăiam de fapt într-o simbioză a iluziilor. Este de neconceput să elaborezi strategii de apărare, de dezvoltare a unor politici, fără cunoașterea adversarului. Și nu vorbim despre un simplu adversar, ci despre un inamic periculos, deosebit de agresiv. Uniunea Sovietică nu a recunoscut niciodată frontiera pe Nistru. Ceea ce ne obliga să rămânem „cu arma la picior” – militar, diplomatic, economic, din perspectiva armonizării poziției partidelor politice. Ne obliga la o atenție susținută, ceea ce, din păcate, nu s-a întâmplat.

Mulți își imaginează că anul 1918 a fost urmat de o stare de exuberanță, în plan regional, în Basarabia. Momentul 1918 a fost urmat de un proces dificil de consolidare administrativă internă. Contrar propagandei sovietice, România a reluat o provincie înapoiată, cu un nivel de analfabetism endemic, cu „elite” locale slabe. Elite care, după 1918, se „integrează” perfect nu doar în peisajul politic, dar și în „tabloul” negativ intern. Avem lideri politici regionali – de exemplu, personalități basarabene – care au jucat un rol extraordinar în Unirea de la 1918, dar care au dosare penale, urmare a implicării în acte de corupție. Prin fapte penale s-a decredibilizat ideea de România Mare.

Revenind la cunoaștere, importantă când vorbim despre *lecții* învățate și neînvățate, am fost curios să văd dacă situația este diferită în zona *intelligence*-ului, în toți acești douăzeci și doi de ani. Nu foarte mult! Lucrurile au

stat mai bine doar în zona contrainformațiilor. În zona informațiilor nu am înregistrat aproape niciun rezultat. Au fost câteva scheme de obținere de informații peste Nistru și sunt uimit să descopăr, în edițiile de documente rusești, că eram atrași pe piste greșite, că toate informațiile „prețioase” din zona militară erau furnizate de *intelligence*-ul sovietic, prin centrele plantate de-a lungul frontierei române. Eram mult prea deficitar la nivelul cunoașterii indirecte sau directe. Aceasta ar fi o primă lecție, pe care ar trebui să o învățăm, să ne-o asumăm și să încercăm să construim plecând de aici.

Ofițerii de *intelligence* – chiar și diplomații angrenați în gestionarea complicatei dimensiuni estice – fie nu cunoșteau spațiul, fie îl cunoșteau, dar nu lucrau doar pentru România. Aceasta este o altă explicație a alterării profunde a capacității de apărare. Imaginea deformată a realităților pe care am avut-o înainte de 1940, în acei doi-trei ani antebelici, explică deruta și bâlbâiala. Bineînțeles, au fost voci care au spus răspicat că Franța și Marea Britanie ne-au trădat. Fiecare putere însă, în condiții de criză majoră, își apără teritoriul și interesul național.

Concilierea de la München a fost pasul pe care britanicii și francezii au crezut că-l pot face în acel moment, ca să se salveze. Și-au reconsiderat, ulterior, politica externă, alianțele, acordurile. Este evident că după Cehoslovacia urmau și alte victime, alte anexări teritoriale. Capacitatea noastră de reacție era profund alterată. Speranțele – deșarte. S-a preferat o veritabilă „politică a struțului”.

Dacă ar fi, totuși, să facem o ierarhizare a cunoașterii și a pregătirii la nivel național, în diverse domenii, bineînțeles că dimensiunea militară se impune. Ea prevalează în relația cu zona respectivă, în primul deceniu al secolului trecut. Am căzut într-o capcană. În context, nu am fost puternici în anumite momente cruciale. A fost Rusia slabă, nu am fost noi puternici! Se acreditase impresia falsă că vom putea face față, că vom putea construi. Nu! Aveam un colos hrăpăreț în stânga Nistrului și trebuia să fim pregătiți pentru cel mai dramatic scenariu posibil în 1940: acela de a fi puși în fața unor revendicări teritoriale. Dar nu am fost pregătiți...

În altă ordine de idei, am mai avut o culpabilizare a terților. Retragera în sine, în 1940, a fost haotică. Desigur că trupele și unitățile militare sovietice înaintau. Până în primăvara anului 1939, dețineam informații vagi despre ceea ce înseamnă comasarea de trupe și unități militare la frontiera estică. Am început să facem analize și să încercăm să aflăm ceva după *speech*-urile de la cel de-al XVIII-lea Congres al Partidului Comunist (bolșevic) al URSS, după celebrul discurs al lui Molotov, din martie 1939. Atunci s-a „repus pe tapet” relația cu România. În primăvara anului 1939 acest lucru devenise clar.

Ce puteam face? Puteam pregăti temeinic o eventuală retragere. Frontiera aceasta, de sute de kilometri cu Rusia Sovietică, a fost bine păzită, cu mari sacrificii, de către militarii și grănicerii români. Este puțin cunoscut faptul că, în douăzeci și doi de ani, peste o mie de militari și grăniceri români au căzut la datorie, în timp de pace, apărând cu

prețul vieții frontiera de pe Nistru. Nu mai vorbim de numeroasele victime civile și colaterale. Istoricii, opinia publică sunt, și acum, divizați. Unii consideră că Basarabia trebuia apărată cu orice preț. Trecerea tancurilor peste Nistru a fost însă precedată de prea binecunoscuții pași formali de înaintare a ultimatumului. Teoretic, a existat posibilitatea unei contraacțiuni militare. Părerile sunt împărțite, însă evacuarea Basarabiei și a nordului Bucovinei trebuia pregătită și organizată corespunzător, în opinia mea. S-ar fi salvat mult din imaginea și din avuția României, din prestigiul Armatei, al Jandarmeriei, din eforturile militare și financiare semnificative care s-au făcut pentru apărarea acestor provincii, în cei douăzeci și doi de ani.

ION M. IONIȚĂ*

Prăbușirea din interiorul statului

Revista „Historia” a publicat în anul 2020 o suită de articole despre „momentul 1940” și mi se pare extrem de important să încercăm să înțelegem ce s-a întâmplat atunci și care au fost cauzele fundamentale ce au dus la destrămarea statului și la pierderea granițelor realizate în 1918. Continuăm să dezbatem, deoarece, dacă nu știm ce s-a petrecut, vom fi la fel de dezarmați, pentru că istoria nu se termină niciodată. Avem cuvintele extraordinare ale lui George Orwell, care spune: „Cine controlează trecutul controlează viitorul, cine controlează prezentul controlează trecutul.” Unii încearcă să rescrie istoria și, astfel, să

* Redactor-șef, revista „Historia”.

controleze viitorul și mințile oamenilor. Vedem că așa se întâmplă cu istoria rescrisă și falsificată, chiar și acum, în momentele în care trăim astăzi.

Revenind la anul 1940, România era de mult prăbușită. Numai că mulți contemporani nu o știau, deși au fost și minți lucide care au înțeles fenomenele la care asistau, precum și cauzele lor. Întrebarea fundamentală este: cum o elită politică a țării renunță, în câteva ore – în ziua de 27 iunie 1940 – la milioane de oameni și la o parte din teritoriu, fără să miște un deget? Analizele privind evoluțiile din Europa sunt extraordinare, dar trebuie să avem în vedere și factorul uman.

Mă gândesc la acele douăzeci și patru de ore din viața unui om care s-a numit Carol al II-lea. În seara de 26 iunie, dormea alături de Elena Lupescu, amanta sa. La trei dimineața, este trezit și i se transmite că a venit o telegramă de la ambasadorul nostru la Moscova, Gheorghe Davidescu, în care se spunea că există un ultimatum sovietic. Regele și elitele politice nu bănuiau nimic și nu-și puneau niciun fel de problemă în urma atacării Finlandei, a Poloniei, deși URSS nu ne recunoscuse granița pe Nistru și aveam, practic, de ani de zile, o situație de front pe această graniță, cu numeroase victime. Au mai fost și zeci de mii de refugiați din Uniunea Sovietică, sinistrați care încercau să scape de foametea din Ucraina și încercau să se salveze în România. Regele se declară șocat. Dar el, a doua zi, la ora opt dimineața, este în Sala Tronului de la Palatul regal, unde asistă la examenul de bacalaureat al fiului său, Mihai.

Statul român se prăbușea și capul statului participă la examenul de bacalaureat, unde stă până la ora douăsprezece. Examenul se termină cu succes, se ciocnește șampanie, apoi regele rămâne la masa protocolară, cu profesorii. Abia la ora treisprezece se întrunește Consiliul de Coroană, un organism consultativ. După prezentarea situației, ia cuvântul șeful Statului-Major, care spune că nu se poate face nimic.

După zece ani de domnie, în care s-a promis solemn, la toate paradele și evenimentele, că pământul țării va fi apărat și nicio brazdă nu va fi cedată, armata română recunoaște că nu are capacitatea să apere teritoriul național.

La nivelul elitelor românești, se întâmpla o degradare serioasă față de generația 1918, chiar față de generația mai îndepărtată, cea a revoluționarilor de la 1848 și a Unirii de la 1859, când apare pe hartă statul România. Din păcate, soarta a făcut ca, în 1927, regele Ferdinand și premierul Ion I.C. Brătianu să moară la câteva luni distanță, în mod neașteptat. Regele moare în iulie, iar Brătianu în noiembrie. Atunci se prăbușesc doi dintre pilonii care asiguraseră acea generație uimitoare, generația care reușise marele eveniment istoric din 1918. Rămâne Iuliu Maniu, unul dintre puținii cu adevărat democrat.

Statul român modern este fondat de generația 1848, pe modelul occidental. Dar peste un deceniu, foștii revoluționari întorși din exil reușesc unirea Moldovei cu Țara Românească în baza programului de factură occidentală prin care România este scoasă din periferia Imperiului

Otoman, la frontiera orientală a Europei, fiind introdusă în sistemul de valori european. Dar nu a fost deloc simplu. Alegerile au fost trucate în Moldova, partida antiunionistă a câștigat prin fraudă, dar lucrurile au fost demascate în fața opiniei publice internaționale și întreg procesul electoral a fost reluat, cu deznodământul cunoscut. La 1858–1859, Unirea României (și apariția statului român) deja se hotăra prin alegerea divanurilor ad-hoc și apoi prin alegerea domnitorului. A fost o luptă dură în care liderii partidei unioniste au făcut eforturi extraordinare de a explica ce înseamnă Unirea și, în același timp, de a face față acțiunilor dirijate de Puterile care nu doreau unirea celor două Principate. Dacă toți acești oameni, mici sau mari, nu ar fi fost în locul potrivit, la timpul potrivit, nu se știe dacă am mai fi existat ca „România”.

Dar în 1940, elita românească nu mai avea capacitatea să acționeze nici lucid, nici în interesul național, sacrificându-se pe sine. Din contră, interesele personale sau de grup au fost de multe ori prioritare în sânul elitelor, după realizarea României Mari. Statul era spoliat de o conducere coruptă, în timp ce propaganda ducea mesajul unei României glorioase.

În vara lui 1940, cu numai câteva săptămâni înainte de ultimatumul sovietic, regele Carol al II-lea a sărbătorit zece ani de domnie. Omagiul adus monarhului avea să fie copiat mai târziu de propaganda lui Nicolae Ceaușescu. Atunci a primit Carol al II-lea un volum scris de mână de către marii intelectuali ai țării. Un rege care instituise un regim de

autoritate personală concentrase întreaga putere în mâinile sale, în 1938.

Alegerile din 1937 aduc guvernului Tătărescu 37% din voturi, insuficient ca să obțină poziția ce îi dădea posibilitatea de a-și construi majoritatea. Mișcarea Legionară e pe locul III, cu 16% din voturi. Iar regele aduce la putere guvernul Goga-Cuza. Octavian Goga este un extremist dus la limită, de un antisemitism violent, iar primele legi pe care le emite acest guvern sunt cele antisemite, scoțând din calitatea de cetățeni poate sute de mii de evrei trăitori în comunitatea din România. Statul român le smulge această calitate pe baza unei revizuirii, ca apoi să-i expulzeze. Foarte asemănător cu ceea ce se întâmpla în Germania lui Hitler.

Carol al II-lea, convins că va manevra pe toată lumea, face următorul pas și își asumă puterea absolută prin Constituția din 1938. Nu mai exista separația puterilor în stat, partidele sunt desființate, regele emitea legi și tot el le aproba. Astfel a rămas singur la putere, iar în momentul în care a venit „furtuna” și lucrurile au mers prost, a trebuit să plece. Dar cu ce preț?

Este prețul plătit pentru că o elită în derivă a abandonat valorile pe care s-a construit statul și apoi a căutat să se salveze sărind dintr-o barcă în alta, după cum bătea vântul. Dar fără succes. Hitler nu are încredere în Carol al II-lea, iar regele nu reușește să joace ultima carte ce îi mai rămăsese, petrolul și grâul atât de necesare lui Hitler pentru continuarea războiului. În economia viitoarelor campanii din Est, petrolul românesc juca un rol esențial pentru Hitler.

În momentul în care Stalin, prin ocuparea Basarabiei, se apropie de câmpurile petroliere românești, Hitler începe să se gândească la faptul că Stalin are ambiții prea mari, mai ales că intrase și în Bucovina, o surpriză pentru Berlin. Ce s-ar fi întâmplat dacă românii ar fi și jucat această carte? Ar fi permis Germania ca petrolul românesc să ajungă în mâinile sovieticilor? Răspunsul este nu, Germania a garantat frontierele României, cât mai rămăseseră, tocmai pentru că nu avea rezerve suficiente de petrol.

Știți cum încheie regele, în jurnalul său, seara de 27 iunie, când cedează Basarabia? Discută despre cum toți cei din sala în care s-a ținut Consiliul de Coroană își împărțeau noile posturi ministeriale, după ce au decis că vor ceda Basarabia. Carol al II-lea, după ce face această ultimă împărțeală, își sfârșește însemnările adăugând că se retrage în dormitor și plânge în brațele Elenei Lupescu. Un sfârșit ridicol și melodramatic în dormitoarele regale, dar tragic pentru țară și pentru milioane de oameni.

Între lecțiile pe care le avem de învățat, trebuie să ne gândim la apărarea valorilor fundamentale și la cum anume să facem ca mintea și sufletul oamenilor să fie alături de aceste valori.

PARTEA A II-A

IULIAN FOTA*

Lecțiile neînvățate ale „falimentului” național din anul 1940

În baza documentelor studiate și a memoriilor actorilor implicați în tragicele evenimente din vara anului 1940, mai ales regele Carol al II-lea și cei câțiva politicieni importanți (Argetoianu, Gafencu, Iorga), am de subliniat câteva observații punctuale.

În primul rând, 1940 este un an de „faliment” național, un an al neonorării obligațiilor pe care, atât clasa politică, dar și statul român le aveau față de România și

* Conferențiar universitar doctor, director general al Institutului Diplomatic Român.

față de cetățenii ei. În trei secvențe temporale diferite – iunie, august și septembrie –, fără a trage un foc de armă, „zdrobiți și dezonorați”, pierdem importante părți din „trupul” țării. Cu excepția Cadrilaterului (obținut, printr-o eroare strategică, doar în 1913), atât Basarabia, cât și Transilvania de Nord reprezentau teritorii naționale, istorice, componente organice ale statalității românești multimilenare. Pe bună dreptate, la 30 august 1940, Mihail Popovici afirma că „niciodată în istoria românească nu s-a putut scrie o pagină atât de tristă”. Acest tragic „faliment” național a fost rezultatul unui lanț de erori politice și strategice, al unui proces care, în termenii de azi, ar fi definit ca proastă guvernare.

Ca o paranteză, 1940 nu este singurul moment de „faliment” național al secolului al XX-lea, chiar dacă e, de departe, cel mai bine conturat și cel mai dramatic. Începem secolul al XX-lea tot cu un „faliment” național: Răscoala de la 1907. În disperare de cauză, statul român pune tunurile asupra țăranilor răsculați, reprezentanți ai celei mai numeroase pături sociale, pentru a opri o mișcare de contestare ce risca să arunce în aer toată țara. Al doilea moment de „faliment” național este marcat la începutul lui 1918, prin Pacea de la Buftea–București. Printr-un tratat semnat în condiții foarte grele, România pierde teritorii. Este suficient să privești harta post-tratat ca să fii îngrozit de amputările suferite. Și, în sfârșit, cred că și momentul Decembrie 1989 este un semi-„faliment” național. Deși nu se înregistrează modificări de graniță,

din fericire pentru noi, România a fost singura țară a Europei Centrale care a plătit un preț greu pentru trecerea la democrație. În evenimentele tragice ale lui Decembrie 1989, înregistram peste o mie de morți, tribut al tranziției de la comunism la democrație, realitate tristă ce ar putea să genereze și să susțină o discuție legată de ideea unui „faliment” național. Am fost singurul stat incapabil să gestioneze o schimbare pașnică și pregătită din timp. Și, din păcate, în ultimii treizeci de ani, nu am văzut pe cineva care să ne lămurească de ce nu am fost aplecați, de ce elita de la vremea respectivă nu a putut să pregătească o trecere ușoară, așa cum s-a întâmplat în țările Europei Centrale.

Încheind paranteza, voi aminti că, după anul 1918, clasa politică românească nu a mai reușit să contureze un obiectiv național, un *proiect major de dezvoltare*, de acțiune strategică. Parafrazându-l pe P.P. Carp, clasa conducătoare românească a crezut că norocul nostru va fi veșnic. Pe măsură ce oamenii de stat competenți și prudenți ai începutului de secol XX părăseau scena (odată cu moartea regelui Ferdinand, în 1927, și mai ales a lui Ion I.C. Brătianu), aceștia erau înlocuiți cu politicieni superficiali, chiar incompetenți, preocupați îndeosebi de binele propriu. Cu câteva zile înainte de ultimatumul sovietic din luna iunie 1940, regele Carol al II-lea împărțea funcțiile importante ale nou-născutului său partid. În plus, ca un argument, când Nicolae Titulescu cerea imperativ „o mai bună politică internă”, știa la ce se referea.

După părerea mea, a fost complet greșită ceea ce definim astăzi ca „mare strategie”, dacă ne uităm atât până în anul 1940, cât și după momentul pierderilor teritoriale. Aici trebuie să recunosc că sunt puțin influențat de Stephen Fischer-Galați și de alți istorici români din exil sau istorici occidentali, care se ocupau de România, în ideea, în spiritul „principiului de sinceritate”, cum spunea Florin Constantiniu. Cred că e o întregă discuție în ce măsură „marea strategie” a României, după remarcabila realizare, a fost adecvată vremurilor, deoarece constăți că, de fapt, România avea probleme foarte grave. Nu că ne măriserăm teritoriul (aceasta nu știu dacă era o „problemă”), dar extinzându-ne granițele, aveam un procent important de minorități, aveam deja litigii teritoriale și dosare complicate cu trei dintre vecinii noștri. În interior, costurile războiului fuseseră enorme, iar problemele domeniilor social și economic erau foarte serioase. Ei bine, pe acest fond extrem de complicat, extrem de delicat, care a pus tot timpul în discuție viabilitatea *proiectului*, este clară imaginea clasei noastre politice care, în primul rând ea, a căzut în capcana luptei pentru beneficiile economice ale Unirii. Acest punct de vedere nu-l prea regăsim la istoricii români care s-au ocupat de perioada respectivă.

Mai întâi, Partidul Liberal clama, încerca să se identifice ca artizan al Unirii. Ca atare, într-o manieră directă, s-a înțeles faptul că este îndreptățit să administreze și să beneficieze de – sau să își însușească – o parte dintre beneficiile economice ale Marii Uniri, pentru că acest

eveniment crucial a reprezentat, inevitabil, și o miză economică post-1918. Dar în Transilvania, Partidul Național, cel care dusesese greul luptei naționale, avea propriile pretenții și dorea să îi fie recunoscut rolul și respectată poziția în noua Românie Mare. Știm foarte bine că, la un moment dat, s-a consolidat acea alianță între Partidul Național și Partidul Țărănesc. Tocmai pentru că ele vin din această luptă politică s-a irosit extrem de multă energie și s-a pierdut timp. Miza era reprezentată de beneficiile economice ale Marii Uniri. Putem spune – și nu cred că exagerez – că după 1918, când România s-a concentrat asupra unor false amenințări, problemele importante ale țării nu au fost tratate corespunzător, de la reconcilierea cu minoritățile și cu vecinii și până la chestiuni de ordin social și economic. Toate aceste aspecte au pus accentul asupra a cât de pregătită era țara, în anul 1940, să facă față unei situații catastrofale, precum cea pe care o discutăm acum. Sunt multe momente... Fischer-Galați sugerează inclusiv o diluare a Reformei agrare, iar el îi atribuie eroului militar din Primul Război Mondial, mareșalul Averescu, un rol în slăbirea Reformei agrare, pentru că marii proprietari de pământ, în ciuda promisiunilor regale și în ciuda unei situații rămase nerezolvate din 1907 până la vremea respectivă, nu au dorit să își țină cuvântul, așa cum fusese el formulat de rege. Nu doar că a fost încetinită Reforma agrară, dar, mai mult, s-a generat și acea compensație prin angajările preferențiale în sistemul administrativ românesc ale fiilor și fiicelor celor care cedaseră o parte din avere, ca formă de

„reparație”. Deci ar trebui discutată și analizată polemica de la vremea respectivă (mai ales că România se confrunta cu criza economică). Cele două abordări – ale liberalilor și ale țărăniștilor – erau împărțite între cele două variante, adică deschiderea spre capitaluri și investiții străine, care, la vremea aceea, sub influența lui Madgearu, a practicat-o doar Partidul Național Liberal. Foarte rar regăsim acest aspect abordat în cărțile de istorie.

În ce măsură „marea strategie” – modul în care clasa politică, elita acesteia, a gândit metoda, tactica de ansamblu pentru dezvoltarea și apărarea României – a corespuns vremurilor? Dacă ar fi să coborâm în plan și să mergem la ceea ce se numește astăzi „strategia de securitate națională”, pentru mine, care am încercat în această vară să urmăresc mărturiile din acea perioadă ale actorilor implicați în marile evenimente derulate, este absolut clar faptul că tot ceea ce numim „strategia de securitate națională” a Regatului s-a redus la a se bizui, până în „pânzele albe” și fără niciun spirit critic, pe aliatul principal, care la vremea respectivă era Franța.

Nu știu dacă a fost o chestiune de comoditate, de superficialitate, dar efectiv la noi toată tactica s-a bazat pe aliați. De aceea, la un moment dat, generalul Țenescu, citat de Argetoianu în *Însemnări zilnice*, spune în felul următor: „Planul nostru a fost să rezistăm numai timpul necesar pentru sosirea unui aliat.” Era de neconceput că Franța ar fi putut să piardă, să fie înfrântă, iar paginile care descriu momentul în care vestea prăbușirii Franței a ajuns

la București sunt memorabile. Realizam că în clipa aceea se prăbușea marele nostru aliat și, efectiv, după pierderea partenerilor mai mici (Cehoslovacia și Polonia), România rămânea fără principalul său protector, țara care și ordonase, de altfel, spațiul central-european după Primul Război Mondial (aceasta apropo și de apariția pe hartă a Poloniei). La nivel de „mare strategie” și de „strategie de securitate națională”, lucrurile au fost gândite complet eronat (cel puțin la nivel de „strategie de securitate națională”, au existat anumite eforturi, pe când la nivel de „mare strategie”, nu cred că s-a gândit, la vremea respectivă, în termeni realiști). După 1918, multă vreme, a existat sentimentul că România Mare este eternă, că nimic rău nu se mai poate întâmpla și că singura preocupare trebuie să fie îmbogățirea. Acesta este un alt element care apare în memorii, elementul de corupție, ca factor ce a contribuit enorm la prăbușirea României, în anul 1940.

Un alt factor, iarăși foarte interesant, privește incapacitatea noastră de a înțelege Rusia. Revista „Magazin istoric” a publicat recent amintirile unui francez, care afirmă că românii dovedesc o superficialitate absolut periculoasă, sau „păguboasă”, zice el, în a înțelege Uniunea Sovietică și acțiunile sale. Dacă nu mă înșel, cred că tot prin memoriile lui Argetoianu se fac referiri la modul în care noi ne raportam la acțiunea diplomatică a Moscovei, la modul cum încercam să „citim” intențiile rușilor. Argetoianu relatează, citez: „Tătăărăscu, prezent și la dejun, părea liniștit pe chestiunea rusească fiindcă Molotov îl va

primi pe Davidescu; și i-a surâs. De data asta, l-a invitat să stea jos.” Molotov, când îl primea pe Davidescu, îl ținea în picioare și îl trata absolut nepolitic. La București, Molotov „i-a surâs” – aici vorbim despre un fapt care se întâmpla cu câteva zile înainte de tristul deznodământ, iar ultimele două săptămâni înainte de ultimatum sunt pline de momente care arată că la București se trăia pe o altă lume. Inclusiv modul în care se împărțeau funcțiile în noua formațiune politică a lui Carol, pe care el o inițiasc cu aproximativ o săptămână înainte de ultimatum, indică acest lucru. Mai reiese un element interesant, apropo de comportamentul sovietic. Cu aproximativ două-trei săptămâni înainte, rușii încă spuneau că nu au probleme cu noi, că nu se va ridica problema Basarabiei. Am aici, iarăși, câteva citate: „Argetoianu și Ghelmegeanu, împreună cu Colieu, inițiau, în primăvara anului 1940, o asociație culturală amicală ruso-română.” Bănuiesc că aici este o operațiune foarte sofisticată a Kremlinului. Pur și simplu, de a le spune românilor ceea ce voiau, în superficialitatea lor, apropo de iluzii, să audă (respectiv, lipsa de revendicări sau de probleme), până când s-au „copt” condițiile necesare pentru ca Uniunea Sovietică să își pună în aplicare planul (și aici este o discuție întregă).

Profesorul Adrian Niculescu, de exemplu, are o teorie foarte interesantă: fără prăbușirea Franței, nu ar fi existat ultimatumul. Este de discutat. Cred că sunt argumente pro și contra tezei potrivit căreia, dacă Franța nu s-ar fi prăbușit, Uniunea Sovietică nu ar mai fi dat

României nefastul ultimatum. În ceea ce ne privește pe noi, problema rămâne aceeași: *nepregătirea României* pentru evoluții neașteptate, de fracturare completă a ordinii internaționale, bazate pe revendicări teritoriale, susținute de amenințări militare.

Ultimul element, care a tot fost menționat (și nu voi insista asupra lui), este extrem de important: citind memorialistica epocii și analizând faptele, ajungi la concluzia că, efectiv, în cei doi ani, '38-'39, premergători momentului '40, clasa politică din România este incapabilă să înțeleagă mersul relațiilor internaționale, semnificațiile diferitelor evenimente, în ciuda unor avertismente. Simpla citire a unor telegrame în care diplomații români avertizau asupra unor posibile evoluții nedorite te face să te întrebi în ce măsură telegramele respective au avut impact asupra politicului. Calitatea materialului informativ este un aspect (și trebuie discutat) și sunt de acord cu domnul Vadim Guzun că, din punct de vedere strategic, nu am fost capabili să obținem informație și să înțelegem modul în care Uniunea Sovietică se va comporta față de noi, deși aveam totuși o istorie destul de îndelungată cu Rusia. O fractură de înțelegere și o manieră de a înfrumuseța realitatea ce ar merita în continuare reevaluări și studii.

Pe de altă parte, chiar dacă și calitatea analizelor lăsa de dorit și chiar dacă structurile de decizie nu aveau informație, totuși, la vremea respectivă, clasa politică avea acces la experți independenți, la intelectuali, la experiența strategică a altora, pentru că în România se citea și atunci

„Foreign Affairs”. Cred că la începutul anului 1940, „Foreign Affairs” avea un număr dedicat Basarabiei, care a circulat și la București, fiind studiat în anumite cercuri. Din ce am văzut eu în telegramele Ministerului Afacerilor Externe, în mod clar, unii diplomați și-au făcut bine treaba. În continuare, totuși, clasa politică putea înțelege ce se întâmpla și putea lua deciziile necesare. Ar mai fi de amintit acel fapt absolut remarcabil: țărani înțeleșeseră situația, deci instinctul de supraviețuire și inteligența nativă populară deja dădeau rezultate mai bune decât analizele celor care ar fi trebuit să interpreteze corect anumite informații.

Se pune însă întrebarea dacă există o diferență fundamentală între 1940 și situația de astăzi. În urmă cu opt decenii, politica externă era foarte elitistă, fiind exercitată de câțiva inițiați împreună cu șeful statului – în contextul respectiv, regele –, împreună cu unii dintre miniștri. Știm bine că formula aceasta de conducere era numită „constituționalism boieresc”, pentru că, oricum, accesul la decizie era foarte restrâns. Nivelul democrației în România interbelică era totuși relativ scăzut. Cred că este o mare diferență între ce a fost atunci și ce este acum. În ziua de azi, există informație pentru toată lumea și mulți avem acces la ea. Marile decizii nu mai sunt totuși doar pentru inițiați, pentru că există mass-media și zona universitară care democratizează și pun la dispoziția cetățeanului toate aceste studii, analize, informații, nu mai vorbesc despre accesul la expertiză și la cunoaștere străină (chiar dacă nu mai produci tu cunoaștere, produc alții și nu au nicio

problemă să o răspândească). Probabil că acesta este un element care, dacă România s-ar mai confrunta cu o situație similară celei de acum optzeci de ani, atunci ar schimba în bine soarta noastră. „Marea strategie” a României este folosită și după 1940. După părerea mea, alianța cu Hitler – și, mai ales, greșeala tactică enormă de a invada Uniunea Sovietică peste Nistru – ne-au costat foarte mult și există efecte până astăzi.

ALIN MATEI*

Istorie și politică externă. Despre utilitatea analogiilor cu trecutul: criza din 1940

Aș porni chiar de la formula din titlul conferinței. Mărturisesc că este o temă asupra căreia am reflectat destul de mult. La facultatea noastră există o secție de Relații internaționale, iar la primul curs încerc să fac legătura între cele două domenii – Istorie și Relații internaționale. A fost citat aici, la un moment dat, Orwell. Voi cita pe altcineva, pe Kirkegaard, care spune că „Viața trebuie trăită privind înainte și înțeleasă privind în urmă”.

* Lector universitar doctor, Facultatea de Istorie, Universitatea din București.

Aici e riscul încercării de a extrage lecția de istorie privind la momentul 1940, la acest „faliment”, cum s-a spus. Poate și sintagma în sine ar trebui oarecum definită. Ce înseamnă „faliment național”? Dar privim în urmă și apoi identificăm acel moment de cotitură, de la care coborâm în istorie, căutând cauza. Și ajungem la un aspect care a rezultat implicit din spusele antevorbitorilor mei. Au fost invocate foarte multe cauze, dar dacă s-ar pune problema să le prioritizăm, care ar fi acestea? Sistemul corupt patronat de Carol al II-lea? Problemele structurale pe care le-ați invocat? Nepregătirea armatei este rezultatul corupției din sistemul politic și militar românesc, sau al slăbiciunii structurale a României? Cred că aici avem una dintre dificultățile care fac problematică asimilarea lecțiilor istoriei.

Ajungem astfel la o a doua chestiune. Cum se transformă lecțiile istoriei în decizie concretă? Ne-ar trebui lideri versați în dezbaterile istoricilor și pregătiți să accepte, de o manieră nuanțată, aceste paralelisme cu trecutul. La un moment dat, s-a amintit despre informațiile pe care le primește, eventual din partea serviciilor secrete, un om de stat, un decident. Cum le folosește? Le înțelege? În cazul nostru, încercăm, inclusiv prin această dezbatere, pe un drum foarte sinuos, să modificăm comportamentul decidenților noștri, în speranța că falimentul din 1940 – poate nu în acea formă dramatică – nu se va repeta. Și ajungem la întrebarea: cum se clădește cunoașterea decidenților? Temerea este că ea se construiește mai degrabă anecdotic. Nu printr-o analiză sistematică a

informațiilor pe care le primesc. Soluția rezidă, evident, în a forma decidenți politici în stare să solicite și să utilizeze aceste informații. Este clar că momentan nu avem o elită care să meargă în această direcție.

Lecțiile istoriei, în special cele ce pot fi extrase din perioada care ne interesează, sunt o problemă sensibilă și se vorbește de optzeci de ani despre acest lucru. Deloc întâmplător, exact ceea ce discutăm azi despre anii 1938–1940 reprezintă sursa celor mai uzate și abuzate asemenea lecții. Acești ani au fost minați, s-au extras informații și interpretări noi pentru a justifica orice politică, de la încercarea de a-l elimina pe Gamal Abdel Nasser, în 1956, până la criticile aduse statelor occidentale, în anul 2014, în fața comportamentului Federației Ruse. Iată – se afirmă –, astăzi suntem puși în fața unei „noi perioade 1938–1940” și ne comportăm ca atunci. Numai că această transplantare a evenimentelor de acum optzeci de ani în zilele noastre este foarte problematică. Bineînțeles, istoricii – sau unii dintre ei – ar putea fi tentați de plasarea lor într-o poziție de consilieri de prim rang ai decidenților politici. Există aici o sursă de tensiune, pentru că a funcționa în această calitate înseamnă a simplifica, în condițiile în care istoricul este preocupat de particular, de nuanță. Istoria înseamnă un volum mare de variabile interconectate, înseamnă multicauzalitate, ceea ce face adeseori imposibilă o versiune simplificată, capabilă să ofere decidenților valoarea prescriptivă pe care o implică căutarea unor „lecții ale istoriei”.

Se pot construi, de pildă, alternative perfect viabile din punct de vedere al argumentelor pro și contra München, de exemplu. Ce valoare are, în aceste condiții, metafora München-ului pentru zilele noastre, cum poate fi folosită astăzi? Acestea fiind spuse, realitatea este că nu avem la dispoziție prea multe instrumente pentru a descifra prezentul și a întrezări viitorul. Istoria – și mai exact înțelegerea critică a acesteia – este, în ultimă instanță, un ghid imperfect, dar necesar.

Aș continua cu problema cauzalității prăbușirii din 1940. Am auzit aici voci care au înclinat balanța spre factorul intern, spre „falimentul național”, ca rezultat al unor evoluții previzibile în acest sens. Alte voci au pus accentul pe aspectele internaționale. Aici și eu sunt de acord cu opinia că, fără prăbușirea Franței, contextul internațional ar fi fost radical diferit în vara anului 1940 și România era departe de a fi singura surprinsă, cu mâinile aproape goale, în fața amenințării. Pentru că nimeni nu își închipuia, în septembrie 1939, că Franța urma să se prăbușească în doar două săptămâni. Cu atât mai puțin francezii. Marea strategie a Imperiului Britanic avea ca pilon rezistența armată continuă a Franței pe continent. La rândul-i, marea strategie a României era aceea de a utiliza resursele limitate pentru a păstra ce a câștigat în fața amenințării unei Mari Puteri. Îmi pare rău să o spun, dar, cu sau fără corupția regelui Carol al II-lea, cu lipsa sau fără lipsa de pregătire a elitei politice, România avea nevoie de o Mare Putere pentru a contrabalansa acea amenințare. În

consecință, chiar dacă și-ar fi chivernisit mai bine resursele, resurse afectate asemenea celor ale altor țări lovite de Marea criză economică (insuficient menționată astăzi), România nu avea cum să-și gestioneze amenințările decât căutând un protector din exterior. Un stat – și mai ales o instituție militară – planifică de cele mai multe ori ceea ce numim *worst-case scenario*. Existau multiple dovezi că era un soi de complicitate între puterile de la graniță ostile României.

Lecția generală a anului 1940 este aceea că România are nevoie de consolidare internă pe toate planurile și, în primul rând, are nevoie de instituții democratice funcționale. Dar are nevoie și de o alianță predictibilă. Situația este radical diferită în 2020, deoarece niciodată până în prezent nu s-a aflat pe teritoriul nostru o forță militară a unei Mari Puteri cu care nu avem graniță. În esență, statele din estul Europei (cel puțin unele dintre ele) au fost cele mai fericite când au primit protecție din partea unei puteri aflate la distanță, care nu are interese teritoriale în regiune. Problema este că exact această lipsă de interes concretă în regiune face mai puțin predictibilă reacția acelei Mari Puteri într-un moment de criză, cum s-a întâmplat cu Franța. Sunt de acord aici cu domnul director Liciu, legat de politica externă românească. Din punctul meu de vedere, nu există alternativă la varianta titulesciană, adică o variantă construită pe alianța cu puterile occidentale. Polonia, de pildă, visează o alternativă. România este acuzată de lipsă de imaginație (cineva ar putea argumenta că e vorba mai degrabă de lașitate), dar eu cred că, la un nivel mai profund, politicienii noștri au înțeles că,

în lipsa acestei implicări, România nu are resursele necesare pentru a face față amenințărilor. S-a conturat și o mare problemă în întreaga discuție. Să afirmăm că politica externă românească a fost eronată ar impune automat să construim o alternativă credibilă, ceea ce este imposibil, referindu-ne la un eveniment din trecut. Care ar fi fost marea strategie românească viabilă, capabilă să ne garanteze șansa unui alt rezultat în 1940? Ar fi generat consolidarea internă corectă un rezultat diferit?

Chestiunea petrolului românesc a fost invocată în mod repetat aici, ca o carte pe care România ar fi trebuit să o joace mai bine în vara lui 1940, cu un deznodământ diferit. A folosi petrolul românesc ca instrument de negociere în acel moment echivala, în esență, cu ceea ce s-a întâmplat după Dictatul de la Viena, respectiv să lași supraviețuirea statului român pe seama armatei germane. Pentru că petrolul nu putea să fie dat decât Germaniei, iar Germania avea o agendă care includea și satisfacerea parțială a cererilor Ungariei și gestionarea pașnică a relațiilor cu URSS, într-un moment în care războiul din Vest nu fusese încheiat prin capitularea Marii Britanii. Drept urmare, ajungem în același scenariu. Trebuie să ținem cont că aveam de-a face cu o situație caracterizată prin incertitudine extremă. Adică niciuna dintre opțiuni nu era bună. Eu aș lăsa loc de mai multă înțelegere pentru politicienii români – buni sau nu – din 1940.

Consolidarea internă este, bineînțeles, un deziderat absolut onorabil, dar foarte greu de transpus în practică,

în contextul interbelic intern și internațional. Adeseori le amintesc studenților mei că au trecut treizeci de ani de la Revoluția din 1989. În perioada interbelică, avem douăzeci de ani fracturați de ruptura numită Marea criză economică. Viața politică se desfășura, începând cu 1919, pe cu totul alte coordonate, care o bulversează complet. Nu exista prea mult timp pentru consolidare, pentru a depăși – să spunem – măcar o parte dintre acele bariere structurale. Îmi pare rău că ofer puține răspunsuri – și mai multe întrebări –, dar cred că din aceste întrebări se naște acea cunoaștere care a fost invocată. Altfel, este destul de ușor să îl considerăm pe Carol al II-lea direct vinovat, dar cred că, în condițiile acelea, centrul de greutate cade cumva asupra acestor probleme pe termen mai lung. Factorul uman, fără îndoială, contează. Fără oameni, toate aceste cauzalități nu s-ar manifesta, însă tot acești factori sunt foarte greu de corectat. Și asta nu înseamnă cătuși de puțin că elita politică nu trebuie să facă totul în interesul comunității pe care o reprezintă, nu trebuie să încerce să creioneze o viziune despre dezvoltarea acesteia, conștientă fiind de oportunitățile și riscurile din mediul internațional.

PETRE OTU*

„Îmbrățișarea Anacondei”. România în vara anului 1940

Aș începe cu două chestiuni teoretice. Este vorba despre raportul dintre istorie și relații internaționale. S-a spus, după opinia mea corect, că un specialist în relații internaționale ar trebui să cunoască foarte bine istoria. În același timp, trebuie să fim conștienți că există o contradicție și o dispută între teoreticienii relațiilor internaționale și istorici. Este evident: teoreticienii relațiilor internaționale refuză amănuntul, iar istoricii refuză adeseori teoria, pentru că istoria este făcută de oameni – cu calități și defecte – care pot greși, care pot avea aprecieri

* Profesor universitar doctor, președinte al Comisiei Române de Istorie Militară.

eronate ș.a.m.d. Astfel încât ajung la o altă idee, enunțată de domnul profesor Alin Matei: viabilitatea lecțiilor istorice. Și eu sunt sceptic în legătură cu acestea. O să îl invoc pe Hegel care, în prelegerile de filosofie a istoriei, afirma că istoria este acea disciplină din care oamenii nu învață niciodată nimic. Am indicat, în studiile mele, paginile referitoare la afirmațiile marelui filosof. El aprecia că istoria este deseori irelevantă în viața oamenilor. Dau un exemplu din istoria militară: este vorba despre un general francez care trebuia să ia o decizie în cursul unei bătălii și le-a cerut celor care îl ajutau să îi aducă tratatele de istorie militară, să vadă dacă sunt comparabile cu situația în care se găsea, pentru a lua o decizie care să-i aducă victoria. A răsfoit toate cărțile, nu a găsit soluția, le-a aruncat spunând că nu îl mai interesează ce a fost, că vrea să știe care este situația de fapt, pentru că trebuie să ia hotărârea de a se confrunta cu dușmanul. Prin urmare, lecțiile istorice au o anumită ambivalență, o anumită ambiguitate.

Revenind la falimentul României Mari, observația este corectă. România nu a avut suficient timp pentru a se consolida. Sunt numai douăzeci de ani. Când România a început să ia avânt, s-a configurat altă situație internațională, am în vedere Dictatul de la München, Al Doilea Război Mondial ș.a.m.d. România nu a avut suficient timp pentru a asimila marea victorie din anul 1918.

Mai trebuie evidențiat și un alt aspect. Evenimentele internaționale sunt foarte importante și decisive în cazul prăbușirii României Mari. Fără Pactul Ribbentrop–Molotov

din 23 august 1939, fără înfrângerea, rapidă și inexplicabilă pentru mulți, a Franței, la 22 iunie 1940, nu ar fi existat ultimatumul sovietic dat României la sfârșitul lunii iunie 1940. Sunt vehiculate în istoriografie o serie de argumente ce acreditează alte scenarii decât ultimatumul. Stalin își imagina războiul izbucnit în Polonia la 1 septembrie 1939 în termeni similari celui din anii 1914–1918. El se aștepta ca țările occidentale să se încaiere, să existe o luptă de poziții și, fără îndoială, Uniunea Sovietică să rămână în afară, iar la sfârșitul ostilităților să vină cu forțe proaspete și să decidă oarecum rezultatul. Prăbușirea Franței și victoria spectaculoasă a Germaniei l-au determinat pe Stalin să ia în considerare un ultimatum, pentru că altminteri exista riscul ca armata germană victorioasă să se întoarcă împotriva lui și, prin urmare, să-i fie foarte greu să pună în aplicare ceea ce convenise cu partenerul german în acordul secret din 23 august 1939, respectiv preluarea Basarabiei. În treacăt fie spus, liderul de la Kremlin a cerut, surprinzător pentru Berlin, și întreaga Bucovină, dar Hitler a reacționat vehement în fața acestei insolite solicitări. Ca atare, Stalin și-a moderat pretențiile doar la nordul provinciei. Fără voia lor, românii au stat la baza unei decizii majore în istoria universală, deoarece Hitler, având dovada nesincerității partenerului de alianță, a cerut generalilor săi pregătirea unui plan de invazie a Uniunii Sovietice. Acesta a fost semnat de Hitler la 18 decembrie 1940 și este cunoscut sub numele de Planul Barbarossa. De aceea, țin să precizez acest lucru: prăbușirea Franței a produs un șoc extraordinar în viața

politică românească. România pierduse reperul principal care o susținuse în materializarea *proiectului național*, fundamentat de generația pașoptistă.

În legătură cu marea strategie din perioada interbelică, apreciez că România a judecat corect evoluția raporturilor de forțe pe plan mondial și s-a poziționat corespunzător. Marea Unire din anul 1918 s-a făurit cu ajutorul Franței, al Angliei, al puterilor aliate occidentale, care au și recunoscut, în cadrul Conferinței de Pace de la Paris, deciziile de unire de la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia. România a rămas fidelă acestor angajamente și soluțiilor de securitate din anii 1916–1919–1920.

De la mijlocul deceniului al patrulea din secolul XX, situația internațională a început să se schimbe în favoarea actorilor revizioniști și revanșarzi, în frunte cu Germania. În interiorul clasei politice autohtone s-au conturat și alte două teze. Prima dintre ele, al cărei promotor strălucit a fost Nicolae Titulescu, susținea ideea păstrării alianțelor tradiționale, dar și o apropiere de Uniunea Sovietică. Ilustrul diplomat negociase cu Maksim Litvinov, ministrul de externe sovietic, un proiect de asistență mutuală cu marele vecin de la Est. Viitorul tratat, care nu s-a mai semnat (Titulescu fiind înlăturat din fruntea Ministerului Afacerilor Externe, la 29 august 1936), se integra celui încheiat de Franța și Cehoslovacia, aliatele României. Cunoscător profund al evoluției raporturilor germano-ruse, Nicolae Titulescu își dădea seama că, în perspectiva prieteniei sau adversității dintre cele două mari puteri,

România trebuia să fie poziționată corect. Altminteri, risca să se găsească, în ambele situații, în postura de victimă.

O altă parte a spectrului politic românesc (Ion I.C. Brătianu, Octavian Goga, Constantin Argetoianu ș.a.) se împotriva ideii titulesciene de a face din Armata Roșie o apărătoare a integrității României Mari. Ei preconizau o apropiere de Germania. Octavian Goga a și subliniat că România Mare s-a înfăptuit împotriva Austro-Ungariei, dar se poate menține cu ajutorul Germaniei. La rândul său, Gheorghe I. Brătianu a fost primit de Hitler și i s-au făcut propuneri de schimbare a alianțelor pentru asigurarea securității. Însă era greu, pentru clasa politică românească, să reorienteze strategia externă pe o ipotetică asigurare a securității din partea Germaniei, mai ales că Franța și Marea Britanie reprezentau actori esențiali ai sistemului internațional.

În perioada 1939–1940 nu am avut noroc. Aici aduc în discuție deseori faptul că geopolitica, altfel foarte criticată, oferă destule învățăminte. Evoc un proverb african, semnificativ într-o oarecare măsură: „Când doi elefanți fie se bat, fie fac dragoste, tot se zguduie pământul.” Și dacă te prinde cutremurul în zona de impact, atunci soluțiile sunt puține și riscul de a cădea în prăpastia creată este foarte mare. Prin urmare, România a resimțit șocul atât al prieteniei sovieto-germane, cât și al confruntării dintre cei doi giganți; lucrul acesta este foarte vizibil și astăzi. Competițiile care se desfășoară pe plan internațional între marii actori pot duce la consecințe cu efecte nebănuite pentru actorii mai mici.

În legătură cu situația militară, victoria din anii 1916–1918 (a fost sau nu a fost victorie, aceasta este o altă problemă!) s-a sărbătorit prea mult. În perioada 1920–1929, până la Marea criză economică, ne-am bucurat prea mult de victoria obținută. Atunci, din punct de vedere militar, s-a cam stat pe loc. În momentul în care relațiile internaționale au devenit mai tensionate, a început un proces de înarmare a țării și s-au realizat anumite lucruri importante. S-a creat un embrion de industrie națională de apărare care a generat performanțe tehnice remarcabile. Fără îndoială, eram în continuare dependenți de import. Prin urmare, România s-a găsit, în anul 1940, fără o capacitate militară de descurajare adecvată.

După opinia mea (am și scris de altfel în „Revista de Istorie Militară”, nr 1–2/2020), soluția, în anul 1940, pentru salvagardarea integrității teritoriale, nu era una militară. Noi nu puteam rezista cu armele împotriva agresiunilor venite dinspre Est, Vest și Sud. România avea un evident deficit de securitate, iar modelul militar românesc a fost construit pe baza alianțelor regionale, ceea ce, „pe hârtie”, părea perfect. România era amenințată potențial din trei direcții: dinspre Uniunea Sovietică, dinspre vest și dinspre sud. Pe fiecare direcție s-a creat un front (Est, Vest, Sud), la care se adăuga reductul central, unde se concentra rezerva general-strategică. Concomitent, toate cele trei direcții erau asigurate de o alianță. Alianța cu Polonia a blocat direcția strategică de Est, Mica Înțelegere întărea direcția strategică de Vest, iar Înțelegerea Balcanică bloca direcția de Sud.

Dar toate aceste alianțe s-au prăbușit ca un castel de nisip și, în aceste condiții, armata trebuia să facă față singură amenințărilor.

A mai fost o chestiune, care ține tot de politica generală a statului român. Până în 1932–1933, Frontul de Est era considerat principal și aici au fost concentrate majoritatea forțelor și mijloacelor armatei române. Odată cu proiectul de asistență mutuală dintre România și Uniunea Sovietică, anexă la cel dintre Franța și Uniunea Sovietică și cel dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică, Marele Stat-Major a încetat să mai considere frontul de Est ca fiind principal și a considerat că frontul de Vest reprezintă prioritatea strategică a României, întrucât o eventuală agresiune a Ungariei beneficia de sprijinul Germaniei. În consecință, la frontiera de vest s-a construit un cordon de fortificații numit „linia Carol al II-lea”. După opinia mea, din punct de vedere militar, acest lucru a reprezentat o greșeală imensă dictată de factorul politic. Frontiera Nistrului a rămas neacoperită, iar aliniamentul fortificat de la frontiera de vest nu a folosit la nimic, în luna august 1940, întrucât România a acceptat așa-numitul „arbitraj” impus de Germania și Italia.

Referitor la consolidarea situației interne, decidenții au avut un discurs pentru marele public și un altul, confidențial, la un nivel foarte restrâns, ce însuma câteva persoane. La 25 mai 1940, Florea Țenescu, șeful Marelui Stat-Major, se duce la Carol al II-lea cu toate informațiile pe care le avea, îi arată harta și îi precizează monarhului că vom fi atacați de sovietici. Șeful Marelui Stat-Major i-a

cerut lui Carol al II-lea să i se indice conduita ce urma să o adopte, întrucât era ultimul termen în interiorul căruia se puteau lua măsurile adecvate. Aceste informații se regăsesc într-un document pe care l-am publicat și care poate fi consultat. Nu i s-a dat niciun răspuns. Mai mult, în seara zilei de 26 iunie, când a venit primul ultimatum de la Moscova, se decretează mobilizarea generală și se trece la aplicarea planurilor de apărare pe Nistru. Astfel, armata începe mobilizarea și intră într-un dispozitiv de apărare, pentru ca, după douăzeci și patru de ore, să primească ordinul de retragere rapidă. Evident că, în aceste condiții, retragerea s-a transformat în haos. De aceea și militarii, mai ales cei de rang înalt, au avut un rol negativ în modul în care s-a prăbușit România Mare.

Dar hotărâtor, după opinia mea, este faptul că nu i s-a dat nicio directivă șefului Marelui Stat-Major al Armatei Române, deși acesta a solicitat-o imperios. În plus, se impune precizarea că planurile de retragere din Basarabia și Cadrilater nu erau întocmite, nu erau actualizate, și atunci, fără îndoială, a rezultat o situație imposibilă, umilitoare. Nu întâmplător, din Directiva operativă nr. 18 de atacare a Uniunii Sovietice, reiese clar că Hitler nu avea o impresie foarte bună despre Armata Română. Pentru că, aprecia dictatorul nazist, o armată care abandonează un teritoriu nu poate fi viabilă pe câmpul de luptă. Prin urmare, ea ar fi fost capabilă să se apere doar în spatele unui curs de ape. Ulterior, Hitler și-a schimbat opinia privind valoarea operativă a Armatei Române și a apelat consistent, în vara

anului 1942, la ajutorul ei în campania din sudul Rusiei. Dar prestigiul Armatei Române fusese deja serios afectat de retragerea haotică din Basarabia și din nordul Bucovinei.

În vara anului 1940, s-au conturat două concepții de politică generală a statului român. Prima dintre ele, care s-a și aplicat, a fost: „cedăm teritorii și păstrăm statul”. A doua soluție, care nu s-a mai încercat, a fost „soluția eroică”, a rezistenței militare. Aveam, sau nu aveam șanse? Părerea mea este, așa cum am subliniat, că nu aveam șanse să rezistăm militar. Se poate invoca exemplul Finlandei, unde disproporția de forțe era enormă. Dacă citim jurnalul lui Carol al II-lea, vedem cât de mult a lăudat el rezistența finlandeză. Dar soluția finlandeză nu s-a aplicat în lunile iunie–iulie 1940, deși, după opinia mea, se impunea să opunem o rezistență simbolică pe Nistru. Unii au susținut să cedăm Basarabia, dar să luptăm pentru Ardeal. În momentul în care s-a pus problema Ardealului, din nou s-a invocat raportul de forțe complet nefavorabil și, prin urmare, s-a cedat și acolo. Această combinație dintre compromis și rezistență este valabilă în tot cursul istoriei române. Gh.I. Brătianu a scris pagini antologice despre raportul dintre compromis și rezistență în istoria națională. Câteodată, compromisul ne-a salvat ca națiune, ca stat. Altădată, rezistența, chiar dacă nu a fost încununată de succes, a avut mare ecou. Ce constat eu, ca istoric? Că momentele de rezistență, chiar dacă nu au avut un rezultat imediat, au pătruns mult mai profund în conștiința națională decât momentele de compromis. Aici avem exemplul lui

Mihai Viteazul. A fost o reacție a societății românești împotriva presiunii otomane extraordinare din acea epocă, iar fapta marelui voievod s-a încrustat adânc în memoria colectivă, el devenind un simbol al unității naționale. Desigur, Nicolae Bălcescu, cu lucrarea sa celebră, a avut un rol fundamental în această privință (*Românii supt Mihai-Voievod Viteazul*).

Așa că, pentru viitor, este greu de dat soluții, iar eu, ca istoric, pornesc de la ideea potrivit căreia nu poți construi viitorul fără cunoașterea trecutului.

E o mare greșală, după opinia mea, să construiești viitorul privind exclusiv în trecut, după cum și ignorarea lecțiilor trecutului este la fel de păguboasă. Deci situația trebuie analizată în fiecare etapă. Totuși, generația Marii Uniri rămâne una de excepție. Generația anului 1940 este cu mult sub nivelul generației Primului Război Mondial. Să nu uităm, s-a spus aici, că nu mai era regele Ferdinand, nu mai era regina Maria, nu mai erau Ionel Brătianu, Vintilă Brătianu, nu mai era Titu Maiorescu, nu mai era Take Ionescu. L-am avut, în schimb, pe Gheorghe Tătărăscu, un om politic important, dar oportunist, corupt. Lui Gheorghe Tătărăscu, în calitate de prim-ministru, regele Carol al II-lea îi cerea ba una, ba alta. A rămas în istoria națională prin aceste sintagme, ca răspuns la solicitările monarhului: „S-a făcut, Majestate!”, dacă se putea îndeplini cerința regelui, și „Se va face, Majestate!”, dacă aceasta nu se putea realiza.

PARTEA A III-A

VALENTIN NAUMESCU*

Ce pot face statele mici și mijlocii când ordinea internațională este în pericol?

În primul rând, voi reformula ceea ce este probabil deja un loc comun astăzi: că România, precum și alte state din regiunea Europei Centrale se află în *cel mai fericit moment al istoriei lor*, fiind poziționate optim în structurile esențiale ale ordinii liberale occidentale și, evident, mă refer aici în principal la Alianța Nord-Atlantică și la Uniunea Europeană.

* Profesor universitar doctor, Departamentul Relații Internaționale al Facultății de Studii Europene – Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca.

Ne convine o eventuală schimbare a ordinii internaționale? Evident, nu.

Există pericolul schimbării sau al deteriorării ordinii internaționale? Din păcate, da.

Dacă acceptăm aceste două idei de la bun început, aceste două asumptii, atunci este clar că ceva trebuie făcut, chiar dacă suntem un stat din categoria celor mici și mijlocii. E limpede că ne punem această întrebare în mod conștient, responsabil, și trebuie să dăm o serie de răspunsuri.

Este, deopotrivă, limpede că statele mici și mijlocii nu pot împiedica schimbarea ordinii mondiale, aceasta ținând de dinamica relațiilor între marile puteri. Dar ce pot face țările mici și mijlocii când un astfel de risc de amenințare sau de alterare a ordinii internaționale apare și ele se văd nevoite să se confrunte cu o asemenea dinamică?

Am identificat cinci idei pe care cred că statele din categoria noastră ar putea să le ia în considerare.

Ideea numărul unu: *un efort continuu, serios și non-conformist de reflecție strategică*. Și când spun „reflecție strategică”, bineînțeles că nu mă refer la banalități. Nu la clișee și nu la lozinci, ci am în vedere, desigur, încurajarea unei gândiri libere și critice, care să poată formula scenarii, perspective, să identifice vulnerabilități și oportunități. Pentru că în orice criză – iarăși este un loc comun – există, bineînțeles, și oportunități. Aș insista asupra acestui lucru: să nu confundăm reflecția strategică și analiza politicii internaționale cu discursul politico-diplomatic convențional și conformist. Pentru că există riscul – din

păcate, s-a mai întâmplat în ultimii ani, nu numai la noi – ca analiștii să fie „diplomați”, să spunem așa, cu ghilimelele de rigoare, iar diplomații să facă pe „analiștii”. În felul acesta, nu avem nici una, nici alta, la nivel performant. Niciuna dintre cele două confuzii nu este de dorit și de aceea cred că trebuie făcută această distincție foarte clară și insist asupra caracteristicilor analizei sau ale efortului de reflecție strategică: acestea să fie continue, să fie serioase și, mai ales, nonconformiste. Între paranteze: discutăm, în perioada critică a relațiilor dintre Trump și Europa de Vest, cu un foarte cunoscut analist, apropiat de instituțiile noastre, despre posibilitatea ca NATO să se dezintegreze, într-un anumit context. Și l-am întrebat: „Ai scris aceste lucruri, le-ai pus pe hârtie?”. „A, nu! Cum să scriu așa ceva? Așa ceva nu poate fi scris într-un document și nu poate fi pus pe un circuit instituțional, în care să citească oficialii.” Într-o asemenea situație, nu putem vorbi de un analist independent adevărat, ci de un „comentator de casă” (aflat, de fapt, la periferia discursului politico-diplomatic, această întrepătrundere nefericită care încă se manifestă uneori). A analiștilor care vizează obținerea de posturi bune și se gândesc să nu scrie sau să spună lucruri care cred ei că „nu se cuvin” a fi spuse și pe care inerția *establishment*-ului, învățată cu texte stereotipe, comode și care nu pun probleme, nu este pregătită să le ia în considerare.

A doua idee: *întărirea reală a unor relații bilaterale* pe care statul respectiv le consideră esențiale. Și

nu trebuie neapărat să fie foarte multe. Să nu ne imaginăm că noi chiar suntem parteneri strategici cu zece-cincisprezece state. Când spun „întărirea unor relații bilaterale autentice”, ele trebuie să fie cu adevărat ierarhizate, prioritizate. Ele pot fi patru, maxim cinci, dacă ne referim – dau aici doar niște exemple – la Statele Unite ale Americii, la Germania, poate la Franța, Polonia sau Turcia. Țări pe care să ne putem baza la greu și alături de care să fim consecvenți în a le sprijini, la rândul nostru. Aș insista asupra acestui punct, al relațiilor bilaterale. România, ca toate celelalte state din regiunea Europei Centrale, a beneficiat în ultimele decenii de reușitele multilateralismului. Au fost ani buni, au mers lucrurile (aproape) de la sine pe valul multilateralismului și am ajuns unde suntem astăzi. Însă mă tem că ne-am pierdut deprinderea de a dezvolta relații bilaterale cu adevărat puternice, de încredere, în care să fim atractivi cu adevărat. Ne-am învățat să stăm la o masă cu mulți alții și să se ia decizii, iar lucrurile să meargă într-o direcție calduță, favorabilă. Relațiile bilaterale, așa cum bine știți, sunt altfel. Au un alt tip de profil, ele sunt, prin excelență sau prin natura lor, *tranzacționale*. Or, România, cel puțin în ultimii ani, a dat dovadă de o anumită slăbiciune în a-și construi relații bilaterale. Pentru că într-o relație bilaterală, spre deosebire de atmosfera comodă din multilateralism, trebuie nu numai să știi să ceri, să aștepti ceva, dar să fii și pregătit să dai ceva. Or, am observat și în presă, și

în opinia publică, și în comentarii la televiziuni și ale oamenilor politici, că ori de câte ori se pune problema ca, într-o relație bilaterală, România să contribuie cu ceva, să plătească un preț, de fiecare dată ni se pare că ceea ce oferim noi este extraordinar de important și de scump și ne gândim de zece ori dacă merită sau nu. Deci acest exercițiu al bilateralismului trebuie reinventat, redescoperit de către diplomația noastră și, desigur, de către cei care iau decizii. Pentru că impresia mea – și v-o spun foarte sincer, foarte direct – este că, de fapt, România suferă de pe urma unor relații bilaterale care, în esență, sunt destul de slăbuțe, de precare, de formale.

Un al treilea punct pe care mi l-am notat: *demnitate și seriozitate în politica externă*. Nu o adaptabilitate excesivă și lipsită de credibilitate. La acest punct aș exemplifica – sper să-mi fie îngăduit – cu un contraexemplu pe care România l-a dat, cu câțiva ani în urmă, și anume acea inițiativă de mutare a sediului ambasadei României în Israel, de la Tel Aviv la Ierusalim. Era atât de transparentă inițiativa guvernului PSD de la vremea respectivă și „strategia” că vom face pe plac lui Trump, iar administrația Statelor Unite va uita de problemele statului de drept și de problemele în justiție ale liderului care se afla în spatele aceluia guvern, încât demersul a fost ridicol... E clar că nu merge așa. Nu asta înseamnă să-ți construiești o relație bilaterală puternică, autentică. Nimeni nu are nevoie de asemenea aliați care fac astfel de gesturi doar pentru a-și rezolva vulnerabilitățile de acasă. La cu totul altceva mă

refeream când aminteam despre construirea unei relații bilaterale serioase, stabile și credibile.

La punctul patru mi-am notat – și aici aș vrea să insist pentru a nu rămâne cu o percepție falsă: *evitarea adversităților stupide și puerile* față de marile puteri nonoccidentale. Și vreau să explic și să nuanțez la ce mă refer. Evident, am în vedere relația bilaterală cu acestea, prin evitarea adversităților stupide, puerile, a duplicității, a ambivalenței, precum și a impresiei că ești gata oricând să virezi sau să schimbi barca, dacă ceilalți se dovedesc mai puternici. Așadar, ambele tipuri de atitudini sunt foarte proaste, sunt contraproductive. Și să lovești copilărește, cu un „ciocănel de plastic” în capul unei mari puteri nonoccidentale pentru a te arăta „ortodox” în atitudinea ta prooccidentală, nici asta nu are rost. Dar nici cealaltă alternativă, anume că de teama că se prăbușește ordinea internațională, să începem să încurajăm tot felul de scenarii oportuniste și lașe, de teze improvizate pe genunchi, să începem să așezăm bazele unei viitoare și minunate relații cu China, cu Rusia, că se prăbușește Occidentul, iar noi trebuie să fim pregătiți, în orice moment, să virăm. Ungaria este exemplul pentru această deplorabilă duplicitate. Ambele atitudini sunt, în opinia mea, jenante, umilitoare pentru prestigiul unui stat. O asemenea percepție de *opportunism facil* face, de fapt, foarte mult rău. E riscul de a cădea între scaune și de a nu fi cu nimeni, când lucrurile se schimbă. Să nu ne imaginăm că o mare putere nonoccidentală va conta pe noi când cu adevărat se vor lua decizii critice, dacă noi

le dăm mici semnale pripite, superficiale și improvizate, de prietenie. Să nu ne imaginăm lucrurile acestea. Mai bine să rămânem pe o linie predictibilă, demnă și serioasă, în această barcă a Occidentului, în care am aspirat – mai bine de o jumătate de secol – să ajungem, și să livrăm aici produsele unei gândiri critice exigente și creatoare. Fără să jignim și să ne arătăm inutil țăfnoși cu cei din afara spațiului nostru de interese strategice.

În sfârșit, al cincilea punct pe care l-am identificat ar fi *credibilitatea internă a țării*. Aceasta nu ține de politica externă și de diplomatie, ci de multiplele caracteristici ale vieții politice, culturale, administrative, economice ș.a.m.d. Să detaliez: ar fi vorba de înțelegerea că brandul unei țări influențează opinia publică în societățile Marilor Puteri. Iar opinia publică din acele țări, la rândul ei, mai ales în democrații, contează. Contează și influențează procesul decizional din marile capitale. Ce trebuie avut în vedere aici? Lucrurile simple și evidente, pe care dumneavoastră și participanții la dezbateri le cunosc foarte bine: corupția, transparența, nivelul educațional, buna guvernare ale compatrioților noștri contează în luarea unor hotărâri. Elitele pe care o țară le promovează, le scoate în față la diferite niveluri. Toate acestea țin de credibilitatea internă a unui stat și se văd în momentul în care se fac alegeri, pentru că până la urmă o criză majoră, așa cum este restructurarea ordinii internaționale, reprezintă de fapt un proces electiv. Aici este problema, de fapt. Or, noi o știm foarte bine – fie că ne referim la anul 1940, fie la alte

contexte istorice – că e vorba de alegeri. Când se fac alegeri critice, alegeri politice de către Marile Puteri, trebuie să fii ales, iar pentru asta trebuie să ai întotdeauna pregătit un set de argumente convingătoare.

GEORGE VIȘAN*

Alianțele României în 1940 și 2020. Degradarea mediului de securitate

Mica Antantă, Alianța Polono-Română și Înțelegerea Balcanică sunt alianțe între puteri minore care aveau șanse mici în descurajarea agresiunilor venite din partea unei Mari Puteri. Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică erau îndreptate împotriva altor puteri minore – Ungaria, respectiv Bulgaria. Tot acest sistem de alianțe se baza pe ordinea Tratatului de la Versailles și pe garanțiile de securitate franceze, care erau însă generale. Marea Britanie nu a oferit, decât în 1939, garanții de securitate României și Poloniei. Acestea însă erau numai

* Cercetător, Direcția Furnizare de Expertiză, Institutul Diplomatic Român.

de factură politică și diplomatică și nu includeau sprijin militar direct. Lipsea conexiunea geografică între „puterile garante” și „clienții” lor din Europa Centrală și de Est. Din punct de vedere diplomatic, nu s-a putut crea o legătură între Alianța Polono-Română și Mica Înțelegere, din cauza diferendului teritorial dintre Polonia și Cehoslovacia, în privința Teschen-ului. Germania separa, pe uscat, România, Polonia și Cehoslovacia de Franța, iar pe mare, România era despărțită de Marea Britanie și de Franța prin Marea Mediterană și strâmțorile Bosfor și Dardanele, controlate de Turcia. România nu a putut achiziționa destul armament de producție franceză sau britanică, pentru că în perioada 1937–1939 prioritatea furnizorilor occidentali viza forțele armate proprii. Acordul de la München și ocuparea, în 1939, a Cehoslovaciei au eliminat principala sursă de armament performant din regiune, pentru România.

Le Cordon sanitaire. Franța a folosit alianțele cu statele central-europene pentru a ține în șah Germania și a izola Uniunea Sovietică. Confruntat cu ascensiunea Germaniei, cu angajamentele ambigue ale Marii Britanii față de securitatea continentului și cu propria-i slăbiciune, Parisul a început să utilizeze alianțele încheiate cu statele din centrul și estul Europei drept monede de schimb în tratativele purtate cu Hitler. Dictatul de la München a sacrificat teritorial Cehoslovacia, iar – până în a doua jumătate a anului 1939 –, semnalele diplomatice către Polonia nu erau dintre cele mai încurajatoare în privința alianței franco-polone.

Conciliatorismul și rolul Marii Britanii

Appeasement-ul sau politica de conciliere s-a dezvoltat dintr-un calcul rațional, care apoi a degenerat.

1920–1940	1990–2020
Securitate colectivă	Securitate colectivă
<p><i>Mica Antantă</i> sau <i>Mica Înțelegere</i> (1920, 1921)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Cehoslovacia – România – Iugoslavia <p><i>Alianța Româno-Polonă</i></p> <ul style="list-style-type: none"> – <i>Convenția de alianță defensivă între Polonia și România</i> (1921) – <i>Convenția militară</i> (1921) – <i>Tratatul de garanție</i> (1926) <p><i>Înțelegerea Balcanică</i> (1934)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Grecia – Turcia – România – Iugoslavia <p><i>Tratatul de amicitie și arbitraj între Franța și România</i> (1926)</p> <p><i>Garanțiile de securitate franco-britanice din martie-aprilie 1939 pentru Polonia, România și Grecia</i></p>	<p><i>Parteneriatul Strategic cu Statele Unite ale Americii</i> (1997)</p> <p><i>NATO</i> (2004)</p>

După semnarea și ratificarea Tratatului de la Versailles, s-a întărit percepția că Germania a fost judecată prea dur și, pentru a evita declanșarea unui nou conflict mondial, s-au căutat compensații de natură economică sau teritorială. În privința reparațiilor de natură teritorială, adepții conciliatorismului din Marea Britanie s-au gândit inițial la retrocedarea unor colonii care, înainte de Primul Război Mondial, aparțineau Germaniei, pentru ca ulterior să se reorienteze asupra unor teritorii locuite preponderent de minorități germane din noile state apărute în urma Tratatului de la Versailles. Regiunea Sudetă aflată în componența Cehoslovaciei și Orașul Liber Danzig apăreau, în mod frecvent, pe lista compensațiilor teritoriale pe care ar fi trebuit să le primească Germania.

Pe parcurs, această politică de conciliere a evoluat, scopul ei fiind acela de a evita orice conflict hegemonic în Europa, care să implice Germania sau intervenția Marii Britanii. În plus, se consolida la Londra un curent de opinie care susținea faptul că Parisul a obținut, în urma Tratatului de la Versailles, o poziție preeminentă pe continent, iar relațiile anglo-germane trebuiau întărite. Franța, forțată să obțină garanții de securitate britanice, s-a raliat acestei politici.

Conciliatorismul aplicat în perioada interbelică suferea de două deficiențe conceptuale majore: această politică a semnalat slăbiciune, și nu generozitate către puterile Axei, fiind apoi aplicată dintr-o poziție de vulnerabilitate. Hitler

nu a făcut decât să profite de pe urma acestei slăbiciuni britanice și, pentru a obține concesi, să amenințe voalat cu războiul.

Degradarea cadrului european de securitate în ultimii douăzeci de ani

Tratatul	Data retragerii/ abrogării/ suspendării	Statul denunțator
<i>Tratatul între Statele Unite ale Americii și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste privind limitarea sistemelor antibalistice/ AMB (1972)</i>	2002	SUA
<i>Tratatul cu privire la Forțele Armate Convenționale în Europa (1990)</i>	2007/2015	Federația Rusă
<i>Tratatul între Statele Unite ale Americii și Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste privind eliminarea rachetelor cu rază intermediară și scurtă de acțiune/ INF (1987)</i>	2019	SUA
<i>Tratatul privind „Cerul Deschis” (1992)</i>	2020	SUA

Degradarea alianțelor României în prezent

- reorientarea SUA către regiunea Asia–Pacific în detrimentul Europei;
- tensionarea relației transatlantice în ultimii cinci ani, pornind de la diferendele referitoare la cheltuielile și angajamentele privind apărarea continentului;
- diferende majore privind dosarul nuclear iranian;
- tendința accentuată spre unilateralism a Statelor Unite, mai ales în ceea ce privește folosirea forței;
- conflicte tarifare între UE și SUA;
- ascensiunea politică a unor persoane cu viziuni populiste (Donald Trump) și succesul electoral al unor mișcări populiste în Statele Unite și Marea Britanie (Brexit);
- tentativa de subminare a unității europene, prin sprijin fățiș pentru Brexit, și a unor mișcări populist-naționaliste din Europa;
- lipsa de coerență în elaborarea planurilor de apărare pe flancul estic. Absența unui concept strategic al NATO după anul 2014.

Natura amenințărilor din prezent

Rusia. În spațiul mediteranean-pontic, Kremlinul este principalul contestatar al actualei ordini globale. Federația Rusă este profund nemulțumită de poziția ce i-a revenit în cadrul sistemului internațional, după sfârșitul Războiului Rece. Kremlinul a devenit o putere de rang secund care, în momentul de față, dorește să-și ia revanșa pentru înfrângerea și declinul suferite după Războiul

Rece. În raport cu Occidentul, obiectivele urmărite de Moscova sunt următoarele: dispariția sau neutralizarea NATO, o Uniune Europeană fragmentată și dependentă de hidrocarburile rusești și o lume multipolară împărțită în sfere de influență. Pentru aceste scopuri, Federația Rusă este pregătită să treacă de la acțiunile subversive împotriva Vestului, popular denumite „război hibrid”, la folosirea forței. Însă Kremlinul preferă să recurgă la utilizarea forței, la nivel regional, în zone care nu beneficiază de garanții de securitate americane, dar care pot afecta direct sau indirect securitatea europeană sau interesele americane. De fiecare dată când Rusia a recurs la forță pentru soluționarea unei dispute cu un alt stat sau a lansat o intervenție dincolo de granițele sale, a acționat în spațiul mediteranean-pontic (Georgia, 2008; Ucraina, 2014; Siria, 2015; Libia, 2020). Peninsula Crimeea, ocupată și anexată de Rusia în anul 2014, reprezintă platforma de lansare a intervențiilor rusești în Estul Mediteranei și în Orientul Mijlociu. Pentru statele riverane Mării Negre, Crimeea este bastionul militar de unde ar putea porni o eventuală agresiune militară împotriva Occidentului.

China. R.P. Chineză dorește să devină o „putere militară de prim rang” (Mare Putere) până în anul 2049. Principalul proiect de politică externă al Beijingului, *Belt and Road Initiative*, urmărește să creeze o rută comercială care să-i permită să controleze cât mai mult din economia globală. Marea Neagră face legătura între Europa și Asia Centrală și, ca atare, joacă un rol important în planurile Chinei de

refacere a *Drumului Mătăsii*. Controlul elementelor de infrastructură critică din bazinul Mării Negre (porturi, terminale petroliere și LNG, cabluri submarine) i-ar permite Chinei să obțină o poziție dominantă pe piața europeană, precum și să-și consolideze capacitatea de a influența cancelariile europene. Pe termen lung, China reprezintă cea mai complexă și gravă amenințare pentru alianța occidentală.

Limitele analogiei istorice 1940/2020

Se cuvin totuși evidențiate câteva limite ale acestei analogii, de care trebuie ținut cont când privim comparativ cele două perioade istorice:

– ordinea internațională liberală este mult mai robustă decât ordinea internațională de după Primul Război Mondial. Instituțiile internaționale, cooperarea internațională și dreptul internațional sunt mult mai mature în prezent decât în perioada 1919–1939;

– în momentul de față, nu există un bloc contestatar al ordinii internaționale similar cu Axa. Contestarea ordinii internaționale liberale este mai mult indirectă decât directă;

– puterile care contestă în prezent ordinea internațională au cel puțin la fel de mult de pierdut ca statele ce o sprijină, în cazul prăbușirii acesteia. Unde s-ar afla China, în prezent, fără globalizare?

– ordinea internațională liberală numără în prezent mai mulți adepți decât sistemul de la Versailles, în perioada interbelică, iar alternativa competiției între Marile Puteri și

a echilibrului de putere rămâne nepopulară atât la nivelul experților, cât și al oamenilor politici;

– prezența militară aliată și americană în regiuni-cheie pentru securitatea globală și europeană reprezintă un factor de stabilitate și descurajare.

Conflicte militare care au afectat direct sau indirect România

Perioada 1931–1940	Perioada 2011–2020
<i>Invadarea Mancuriei (1931)</i>	<i>Primul Război Civil din Libia (2011)</i>
<i>Al Doilea Război Italo-Etiopian (1935–1937)</i>	<i>Războiul Civil din Siria (2011–prezent)</i>
<i>Războiul Civil din Spania (1936–1939)</i>	<i>Războiul din Irak (2013–2017)</i>
<i>Conflictele de frontieră nipono-sovietice din Mancuria (1932–1939)</i>	<i>Al Doilea Război Civil din Libia (2014–prezent)</i>
<i>Al Doilea Război Chino-Japonez (1937–1945)</i>	<i>Campania împotriva Daesh/ISIL (2014– prezent)</i>
<i>Invadarea Albaniei de către Italia (1939)</i>	<i>Războiul din Ucraina (2014–prezent)</i>
<i>Al Doilea Război Mondial* (1939–1945)</i>	<i>Intervenția Federației Ruse în Siria (2015–prezent)</i>
<i>Războiul de Iarnă (1939–1940)</i>	

* Etapa inițială a războiului: Invadarea Poloniei, invadarea Norvegiei și a Danemarcei, atacul asupra Țărilor de Jos și a Franței, Bătălia Angliei, campaniile din bazinul mediteranean și Africa de Nord, Prima Bătălie a Atlanticului.

OVIDIU RAEȚCHI *

Credința în valorile democratice face România din 2020 mai trainică decât România din 1940

Am notat *patru indicatori*, patru criterii care explică momentul de criză din anul 1940, criterii pe care ar trebui să le aplicăm în anul 2020, pentru a înțelege cum stăm și dacă putem vorbi într-adevăr de spectrul unei crize

* Scriitor român specializat în Orientul Mijlociu. A publicat cărți precum *Tzahal: o istorie a armatei israeliene*; *Avangarda Califatului: istoria intelectuală a jihadismului*; *Soldatul Putin și filosoful Dughin: civilizația rusă în fața unei noi erori imperialiste*. Doctorand în Istorie cu o teză despre pacea israeliano-egipteană (1979) și doctorand în Științe politice cu o cercetare despre Frăția Musulmană.

similare, în care statul român de azi să eșueze în maniera celui din 1940.

În primul rând, ar trebui să facem referire la un stat cu o forță militară individuală scăzută în comparație cu marii jucători, cu marile imperii. În al doilea rând (și lucrul acesta a fost abordat de toți antevorbitorii), trebuie să discutăm în acel stat despre o criză a elitelor și despre un faliment moral – care au blocat, în anul 1940, până și o rezistență simbolică, dând senzația că vorbim despre o țară care nu mai crede în nimic. Sigur că existența acestui minim efort de rezistență nu asigură și nu a asigurat supraviețuirea, dar a conferit legitimitate și a livrat un mit național pe termen lung. Și aici putem să facem comparație între modul sublim și ridicol (în același timp) în care a rezistat Polonia în fața Germaniei naziste și modul minor în care a căzut România când s-a văzut nevoită să se confrunte cu amenințarea lui Stalin. În al treilea rând, o condiție esențială a prăbușirii unui sistem consolidat este existența unui imperiu expansionist care își propune, într-un fel sau altul, să te atragă în sfera sa de influență. Și, în al patrulea rând, un lucru pe care l-ați amintit și dumneavoastră, privește dezintegrarea sistemului internațional, în ansamblu.

După anul 1938, într-un mod accelerat (lucrurile erau previzibile), România a îndeplinit toate aceste patru condiții. De la o forță militară scăzută, la faptul că a trecut printr-o criză identitară și ideologică, cochetând din mimetism cu fascismul. Apoi, a existat un URSS care voia să înhațe bucăți din România, dar și un sistem internațional

spulberat de politica externă promovată de Hitler și Stalin. Când aceste patru condiții sunt întrunite, aproape nimeni nu scapă. Nimeni nu a scăpat neatins în zona de contact a URSS-ului cu Reich-ul hitlerist. Deși nici măcar nu se aflau în această zonă de contact și, oricum, beneficiau de condiții mult mai bune, Franța sau Marea Britanie au supraviețuit cu greu.

Totuși, în condițiile unei elite politice și diplomatice remarcabile, chiar și din menghina comunisto-nazistă s-a putut ieși cu capul sus. Și aici mă gândesc, evident, la Finlanda care, în ciuda unor condiții geopolitice extrem de dificile, a știut când și cum să lupte și când și cum să negocieze. Atunci când vorbim despre un „model finlandez”, în acest context, vorbim în fapt despre valoarea măsurabilă, probată, a elitelor diplomatice, politice și militare. Din acest punct de vedere, elitele finlandeze au reușit să gestioneze momentul de criză nazisto-comunistă într-un mod spectaculos, în comparație cu ceea ce s-a întâmplat în România în 1940. Geografia nu e o fatalitate, oricât de complicată și neprielnică ar fi. Geografia poate fi compensată și depășită de elite politice performante. Și putem dubla exemplul Finlandei aruncând o privire în Orientul Mijlociu. Cel mai bun studiu comparativ despre elitele politice poate fi făcut pe situația din Palestina-Israel în perioada 1900-1949. Facem o comparație între elite, pe de o parte, și condiționare geopolitică, pe de altă parte. Și observăm că elita palestiniană avea atunci

toate datele geografice la dispoziție pentru a câștiga conflictul arabo-israelian, în timp ce elita sionistă avea doar pregătire intelectuală și o capacitate a dialogului ce s-a dovedit mult mai eficientă decât apelul la violență lansat de tabăra adversă.

Ei bine, dacă aplicăm cele patru criterii ale prăbușirii din 1940 la anul 2020, la zi, vom găsi două condiții similare și alte două relativ diferite. Forța militară individuală a României rămâne scăzută, iar Rusia se află din nou într-o perioadă expansionistă. Pe de altă parte, chiar dacă sistemul internațional se găsește într-o perioadă mai turbulentă decât în urmă cu zece-douăzeci de ani, pivotul NATO-UE este funcțional. Din punctul meu de vedere, acest pilon rămâne cel mai important factor de ordine în sistemul internațional. În al patrulea rând, chiar dacă elitele politice din România par mai degrabă slabe și nepregătite – sau chiar sunt –, există totuși un acord solid în privința opțiunilor noastre democratice și occidentale. Sigur că aici trebuie să îmi iau o rezervă, știind că o elită politică slabă aderă superficial la o ideologie și o poate părăsi rapid într-un moment de criză.

În privința rezilienței în sistemul internațional, mi-a venit în minte o idee a lui Samuel Huntington, pe când răsfoiam recent cartea lui privind cele trei valuri ale democratizării – primul val ce începe după Revoluția Franceză și după Independența Statelor Unite; un al doilea val, după Primul Război Mondial; și cel de-al treilea, care debutează cu Revoluția Garoafelor din Portugalia, se

încheie cu Revoluțiile anului 1989. Ei bine, ceea ce spune Huntington acolo (și nu prea e luat în seamă, pentru că ne concentrăm asupra aspectului pozitiv al teoriei sale) este că, după val, există un contraval, o perioadă de recesiune democratică. Cea mai cunoscută etapă după valul al doilea de democratizare este contravalul nazisto-comunist. Din acest punct de vedere, trebuie să recunoaștem că din anii 2000 – anul 2008 este probabil cel mai bun reper pe care îl putem fixa pentru începutul acestui reflux – ne aflăm într-o astfel de etapă de contraval democratic, care se vede în Estul Europei, se vede în expansiunea Chinei și în cea a Rusiei, în populismul italian, în Brexit, în calitatea dezbaterii din SUA, în eșecul Primăverii Arabe. În trecut, etapele de recurs democratic au dus la cele două Războaie Mondiale. Tensiunile s-au acumulat până la punctul în care sistemul internațional a clacat. Nu este cazul astăzi, din fericire.

Nu este nimic fatal în implozia unei țări sau a sistemului internațional. Factori de destabilizare vor exista întotdeauna, iar aceștia sunt reprezentați de imperiile expansioniste și autoritare sau totalitare. Factorul care păstrează în echilibru sistemul internațional este blocul occidental democratic, care este acum suficient de puternic – militar și economic – încât să descurajeze aceste forțe. Atâta timp cât acest bloc va crede, cu tărie, în propriile valori, lumea nu își va ieși din matcă. La scara României, putem aplica același principiu: atâta timp cât noi credem în identitatea noastră occidentală (și ne antrenăm elitele

în această direcție), vom rămâne sub o umbrelă sigură și poate chiar vom putea înfrunța o criză majoră a sistemului internațional.

ISBN 978-973-0-34442-4